Journal of Turkish Language and Literature

GENCELİ NİZÂMÎ'NİN DÖRT MESNEVÎSİNİN MENSUR TERCÜMESİ VE BU TERCÜMELERDEN ÜÇÜNÜN NİZÂMÎ'NİN MESNEVÎLERİYLE MUKAYESESİ*

Hamza KOÇ[1]

Özet

XII. yüzyılda yaşayan ve mesnevî türünün en büyük temsilcilerinden sayılan Genceli Nizâmî, Dîvân'ı ve değişik konularda kaleme aldığı Mahzenü'l-Esrâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Heft Peyker ve İskendernâme adlı mesnevîlerden oluşan Hamse'siyle gerek çağdaşlarına gerekse kendisinden sonra bu türde eser veren birçok Fars ve Türk şaire öncülük etmiştir.

Bu makalede Nizâmî'nin dört mesnevîsine yapılan mensur tercümenin nüshaları tavsif edilecek, Mahzenü'l-Esrâr ve Türkiye Türkçesine çevirisi olmayan İskendernâme hariç diğer üç mesnevîsine yani Heft Peyker, Hüsrev ü Şîrîn ve Leylâ vü Mecnûn'a yapılan mensur tercümelerle Nizâmî'nin aynı adlı mesnevîleri eksiklik, fazlalık ve vaka farklılıkları yönünden mukayese edilecektir.

Anahtar Kavramlar: *Münşeât, mecmua, akraba, mektup.*

THE PROSE TRANSLATIONS OF FOUR OF NIZAMI GANJAVI'S MASNAVIS AND COMPARISON OF THREE OF THESE TRANSLATIONS TO HIS NAMESAKE MASNAVIS

Abstract

Living in the twelfth century and regarded as one of the greatest representatives of the masnavi genre, Nizami Ganjavi led both his contemporaries and successors with his Diwan and his Khamseh, consisting of the diversely themed masnavis, Makhzan al-Asrar, Khosrow o Shirin, Layli o Majnun, Haft Paykar and Eskandar Nameh.

This article describes the prose translations of four of Nizami's masnavis, compares the prose translations of three of his masnavis, namely, Haft Paykar, Khosrow o Shirin and Layli o Majnun (excluding Makhzan al-Asrar, and Eskandar Nameh, which has yet to be translated into Turkish), to his namesake masnavis in terms of deficiency, redundancy and case differences.

Keywords: *Nizami, Prose Translation, Haft Paykar, Khosrow o Shirin, Layli o Majnun.*

* **Bu makale, "Nizâmî'nin Dört Mesnevîsinin Mensur Tercümesi [Heft Peyker, İskendernâme, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, İnceleme-Edisyon Kritikli Metin]" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.**

[1] **Dr., Giresun Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, vaveyla-61@hotmail.com.**

GİRİŞ

Ahlâkî ders vermeyi amaçlayan ve öğretici telkinlerde bulunurken oldukça samimi davranan Nizâmî, birçok hikmetli söz ve nasihat içeren beş mesnevîsiyle didaktik şiiri zirveye taşımıştır. Nizâmî, sanatı ve dünya görüşüyle sadece Türk medeniyetlerinde değil aynı zamanda dünya medeniyetlerinde de önemli bir yere sahiptir. Ayrıca eserlerinde ele aldığı ideal insan, ideal toplum, ideal yönetici ve ideal devlet konularıyla dünya medeniyetlerinin zenginleştirilmesine büyük katkı sağlamış bir sanatçıdır. Olgun insan ve olgun toplum arayışında olan Nizâmî'nin felsefesi her türlü kötülükten uzak durma üzerine kuruludur. Mesnevîlerinde sürekli ideal toplumu ele alan ve ideal toplumun temellerini sorgulayan Nizâmî, bu anlamda yöneticilere nasihatlerde bulunmuş ve ideal devlet düzenini çizmeye çalışmıştır. Edebiyatımızda büyük etkiye sahip olan Nizâmî, eserleri Türkçeye tercüme edilen ve klâsik Türk şairleri tarafından örnek alınan eşsiz sanatçılardandır. Sanatı ve edebî şahsiyetiyle işlediği konularda evrensel olabilmeyi ve bütün insanlığa seslenebilmeyi rahatlıkla başaran Nizâmî; eserlerinde ilmi, adaleti, cömertliği ve sosyal düzeni kendisine rehber edinmiş ve toplum menfaatini hayatın gayesi olarak görmüş zengin bir karaktere sahiptir. Bu yüzden eserlerinde adaletli hükümdar, olgun insan, kötülüklerle ve haksızlıkla mücadele gibi sosyal ve ahlâkî unsurları ön plana çıkarmıştır. Tartışılmaz bir yaratıcılığa sahip olan Nizâmî, her dönem için geçerli insanî problemlere ışık tutması ve sosyal meselelere çözüm getirmesi sayesinde eserlerine ölümsüzlük kazandırmıştır.

Toplumların birbirlerini tanımalarında, ilmî ve fikrî gelişmelerde köprü görevini yerine getirmiş olan tercüme faaliyeti, kültürler arası etkileşimde önemli bir rol üstlenmiştir. Telif (özgün) olmayışı yönüyle zaman zaman olumsuz eleştirilere maruz kalsa da bu etkinlik klâsik Türk edebiyatında kendine önemli bir yer edinmiştir. (Albayrak Sak 2012: 657)

Türkler, Farslardan öğrenmiş oldukları yeni din sebebiyle hem Fars kültürü ve edebiyatından hem de bu kültür ve edebiyat üzerinde tesiri olan Arabî unsurlardan etkilenmişlerdir. Ayrıca Kuran-ı Kerim ve dinî metinler için de doğrudan Arap kaynaklarına yönelmişlerdir. Ancak özellikle manzum eserlerde Fars şiirini model almışlardır. Tıpkı Farsların edebiyat anlayışlarını değiştirdiklerinde ilk örneklerin Arap edebiyatından tercüme olması gibi, Anadolu sahasında İslâmî dönem klâsik Türk edebiyatının oluşumunda da ilk manzum örneklerin özellikle mesnevîlerin büyük ölçüde Fars edebiyatındaki eserlerden tercüme ya da adapte olduğu gözlemlenir. (Yıldız 2009: 943) Türklerde on üçüncü yüzyıldan sonra hız kazanan tercüme faaliyeti, ilerleyen zaman içinde Türkçe ilim ve edebiyat dili olarak varlığını ortaya koydukça yaygınlaşmıştır. (Sucu 2006: 129)

Divan edebiyatı döneminde Türk şairleri, Farsça söyleyen şairlerin konunun ortaya konuşu ve beyan tarzı bakımından kendi ölçülerine göre önem arz eden eserlerini Türk diline çevirdiler ve bunda başarılı da oldular. Bu eserlerle birlikte, Divan edebiyatının cansız sükûtu ve skolastikliği kırıldı ve nispeten yeni bir parıltı ve berraklığa kavuştu. (Dilberipur 1999: 201)

Klâsik Türk edebiyatının çeşitli devrelerinde, model alınan edebiyatların dili ile yazılmış eserleri tercüme, telif-tercüme vb. adlar verilen çeviri yoluyla dilimize kazandırma işlemi, edebiyat tarihimizde belki de kesintisiz bir şekilde takip edilebilen bir eylemdir. Özellikle klâsik dönem şairlerimizin şiirde üstat kabul ettikleri İranlı şair ve yazarların eserlerinden büyük ölçüde etkilendikleri; mesnevî edebiyatımızda pek çok konunun ortak İslâm medeniyeti dairesindeki milletlerin edebiyatları ile örtüştüğü hatta ilk dönem ürünlerinden bir kısmının birebir tercüme edildiği de bir gerçektir. Ancak bu tercüme faaliyeti çoğunlukla bugün anladığımız şekilde bir çeviri etkinliği olmayıp ortak konu etrafında eser telifi, yani ortak bir konunun mesnevî formunda yeniden yazımı şeklindedir. (Yıldız 2009: 947)

Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra ortaya koydukları ilk mensur eserler dinî metinlerdir. İslâm dini bireyin bütün davranışlarını ve toplumun her türlü faaliyetini düzenlediği için, bu dinin ilke ve kurallarının geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında nesir en büyük görevi yüklenmiştir. Nesre ait diğer türler gelişinceye kadar, uzun süre nesir, sadece dinî konularda başvurulan bir araç olmuştur. Kuran tefsirleri, hadis kitapları, dinin inanç sistemini konu alan akaid kitapları, toplum ve bireyin hayatını düzenleyen fıkıh, ahlâk ve tasavvuf kitapları dinî metinleri oluşturan mensur ürünlerdir. (Çaldak 2006: 76)

Klâsik Türk edebiyatında dinî-tasavvufî eserlerin yanı sıra aşk konulu metinler de önemli bir yere sahiptir. Bu metinler, daha çok mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmalarının yanında mensur halk hikâyesi biçiminde de işlenmiş ve her kesimin rahatlıkla okuyup anlayabileceği ve istifade edebileceği bir formata sokulmuştur. Dil ve üslûp bakımından oldukça sade ve akıcı olmaları, bu eserlere sürükleyici bir roman özelliği kazandırmış ve bu gelenekte önemli yapıtlar verilmiştir.

1. NİZÂMÎ'NİN DÖRT MESNEVÎSİNE YAPILAN MENSUR TERCÜMENİN NÜSHALARININ TAVSİFİ

Nizâmî'nin *Hamse*'sinden *Mahzenü'l-Esrâr* hariç diğer dört mesnevîye yani *Heft Peyker, İskendernâme, Hüsrev ü Şîrîn* ve *Leylâ vü Mecnûn*'a yapılan mensur tercümenin tespit edilebilen dört nüshası mevcuttur. Bu dört nüshayı şu şekilde tavsif edebiliriz:

1.1. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Nüshası

Başı: Bu Kitāb Heft Peyker'iñ İbtidāsı Behrām-ı Gūr Dünyāya Geldikde Babası Yezd-gürd Şāh Tertíb İçin 'Arab Begi Olan Nu'mān'a Verdigidir. Rāviyān-ı aĥbār bu yüzden rivāyet eyler ki zamān-ı ḳadímde 'Acem vilāyeti pād-şāhlarından Yezd-gürd nāmında bir pād-şāh var idi.

Sonu: Zeyd'dir uyḳudan uyanıp hele bí-çāre Mecnūn ile Leylā dünyāda biri birine vāṣıl olamadılar ise ġālā bu ni'mete erip ṣafāda imişler deyip Ḳaḳ Te'ālā Ḳażretine şükrler olsun ki bunları bu ġālde gördüm diyü şükrler eyledi. Bu maġalde Şeyĥ Nižāmí ĥamsesinden Leylā vü Mecnūn tercümesi de tamām oldu. Ḳad temme fí ġurre-i Ṣaferü'l-ĥayr. 1197

H. 1115 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bu nüshanın istinsah tarihi hicrî 1197, miladi 1782'dir. Yaprak sayısı 163, satır sayısı 29, yazı türü talik, kâğıt türü aharlı ince, mürekkep rengi ise siyah ve kırmızıdır. Eserde Osmanlı üslûbunda

işlenmiş 63 tane de minyatür bulunmaktadır. Serlevhaları ve cetvelleri müzehhep olan eserin mıklepli, kahverengi deri sıvama ve kabartma yaldızlı bir cildi vardır. Eser; Nizâmî'nin *Heft Peyker*, *İskendernâme*, *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîlerine yapılan mensur tercüme olup eserin mütercimi belli değildir. Eserin 1b-41a varakları arasında *Heft Peyker*, 42b-102b varakları arasında *İskendernâme*, 103b-135b varakları arasında *Hüsrev ü Şîrîn* ve 136b-163b varakları arasında da *Leylâ vü Mecnûn* tercümesi yer almaktadır.

1.2. Ankara Millî Kütüphane Nüshası

Başı: Tercüme-i İskendernāme. Bu Dāstān İskender'iñ Dünyāya Geldigini Beyān Eyler. Rāviyān-ı aḥbār ve nāḳılān-ı āśār bu yüzden rivāyet ve bu gūne ġikāyet eylerler ki Rūm vilāyeti pād-şāhlarından Ḳażret-i İsġaḳ 'aleyhi's-selām silsilesinden bir pād-şāh-ı nām-dār var idi ki adına Feyleḳos derler idi.

Sonu: Zeyd'dir uyḳusundan uyanıp Mecnūn'la Leylā dünyāda biri birine vāṣıl olamadılar ise ġālā bu ni'mete erip ṣafāda imişler deyip Ḳaḳ Te'ālā ġażretine çoḳ şükrler ve mecíd ġamd ü śenālar eyledi deyip bu maġalde Şeyḥ Nižāmí ḥamsesinden Leylā vü Mecnūn tercümesi tamām oldu.

06 Mil Yz A 1859 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bu nüshanın istinsah tarihi hicrî 1115, miladi 1703'tür. Yaprak sayısı 160, satır sayısı 25, yazı türü talik, kâğıt türü suyolu filigranlı, mürekkep rengi ise siyah ve kırmızıdır. Eserin; kenar cetvelleri yaldızlı, salbek şemseli, zencirekli, mıklepli ve kahverengi meşin kaplı mukavva bir cildi vardır. Konu başları ve keşideler kırmızıdır. Şirazesi dağınık ve muhtelif yerlerindeki varakları eksik olan eserin bazı sayfalarında da mürekkep dağılmıştır. Eser; Nizâmî'nin *İskendernâme*, *Heft Peyker, Hüsrev ü Şîrîn* ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîlerine yapılan mensur tercüme olup eserin mütercimi belli değildir. Eserin 1b-60b varakları arasında *İskendernâme*, 61b-106b varakları arasında *Heft Peyker*, 107b-130b varakları arasında *Hüsrev ü Şîrîn* ve 131b-158a varakları arasında da *Leylâ vü Mecnûn* tercümesi yer almaktadır.

1.3. Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası

Başı: Tercüme-i Ḥüsrev ü Şírín. Rāviyān-ı aḥbār ve nāḳılān-ı āśār bu yüzden rivāyet ve bu gūne ġikāyet ederler kim 'Acem diyārı pād-şāhlarından Nūşirevān derler bir şehr-yār-ı nām-dār var idi.

Sonu: Pes İskender'dir Arisšo'yu ve sā'ir ġükemāya niçe vaṣiyyetler edip Rūm'da vālidesine bir nāme gönderip cānını Ḳaḳ Te'alā Ḳażretiniñ emrine teslím eyledi. Cümle a'yān-ı devlet mātemler edip aġlaşdılar ve kefeni 'ūd u 'anber ile mu'aššar edip altın tābūta ḳoyup meyyitini ol maġalden ḳaldırıp Mıṣır'a götürüp İskenderiye'de defn eylediler. Bu maġalde İskendernāme daḥı şeyḥ Nižāmí ḥamsesinden tamām olup ḳıṣṣası āḥir oldu. Fí ġurre-i şehr-i Zi'l-ġicce 1244. Sūdehu'l-faḳír ilā raġmeti rabbihi'l-ḳadír Ḥalíl eş-Şükrü be-ḳıṣṣa-i Gürün ġarremellāhü ceddehū 'ale'n-nāri ve raġmetullāhi ve berekātühū li-ebeveyhi ve li-esātíźihí bi-ġürmeti Muġammedin nebiyyi'l-muḥtār.

Yz A 147 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bu nüshanın istinsah tarihi hicrî 1244, miladi 1828'dir. Yaprak sayısı 136, satır sayısı 25, yazı türü nestalik, kâğıt türü üç kap filigranlı, mürekkep rengi ise siyah ve kırmızıdır. Söz başları ve cetvelleri kırmızı mürekkepli olan eserin sırtı ve kenarları kahverengi meşin ve satıhları ebru kâğıt kaplı mukavva

bir cilt içerisindedir. Eserin 1b-27a varakları arasında *Hüsrev ü Şîrîn*, 28b-54b varakları arasında *Leylâ vü Mecnûn* ve 55b-134a varakları arasında da *İskendernâme* tercümesi yer almaktadır. Eserin müstensihi Halil Şükrü olup eser Gürün'de istinsah edilmiştir.

1.4. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Nüshası

Başı: Rāviyān-ı aḫbār ve nāḳılān-ı āśār bu yüzden rivāyet ve bu güne ġikāyet eylerler ki 'Acem diyārı pād-şāhlarından Nūşirevān derler bir şehr-yār-ı nām-dār var idi.

Sonu: Ḫātimetü'l-Kitāb: Bu ġāl üzere Behrām şāh her gün bir köşke gidip aḫşama dek sāzende vü çengílerle 'iş ü 'işretler edip aḫşam olduḳda uyḳusu gelince biraz ġikāye diñleyip źevḳ u ṣafālar eylerdi ve şevketi yedi iḳlím dört gūşeye yayılıp cihān şāhları emrine rām olup dā'imā ḫarāc u ḫazíne gönderirlerdi ve eger bir šarafdan biri nev'an muḫālefet ṣūreti gösterse hemān-dem üstüne varıp geregi gibi gūşmāller verirlerdi ve ḫalḳa 'adl ü dād edip niçe zamān pād-şāhlıḳ edip cihān ḫalḳı sāyesinde rāġat oldular. 'Āḳıbet bir gün bu cihān-ı fāníden göçüp āḫirete gitdi. Bu maġalde Şeyḫ Nizāmí ḫamsesinden Heft Peyker adlı kitāb āḫire erip tamām oldu.

06 Hk 4941 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bu nüshanın istinsah tarihi belli değildir. Yaprak sayısı 78, satır sayısı 21, yazı türü nesih, kâğıt türü saykallı cedid yerli, mürekkep rengi ise siyah ve kırmızıdır. Serlevhası ile cetvelleri yaldızlı ve süslemeleri renkli olan eser, kahverengi meşin karton bir cilt içerisindedir. Söz başları kırmızı ve duracaklar yaldızlıdır. Kurt yenikli ve dağınık olan eserin şirazesi bozuk, kenarları yıpranmış, bazı yaprakları ise tamir görmüş ve lekelidir. Eserin 1b-45b varakları arasında *Hüsrev ü Şîrîn*, 46a-77b varakları arasında ise *Heft Peyker* tercümesi yer almaktadır. *Heft Peyker* tercümesinin baş tarafı (Rûm padişahının kızının anlattığı hikâyede yer alan Hz. Süleyman ve Belkıs arasındaki hadiseye kadar olan kısım) eksiktir.

1.5. Mütercim Hakkında

Yukarıda verilen bilgilere göre sadece Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde yer alan nüshanın müstensihi bellidir. Tavsifi yapılan bu dört nüshadan başka sadece *Leylâ vü Mecnûn* tercümesinin yer aldığı iki nüsha daha mevcuttur. Bunlardan İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda Y–184 arşiv numarasıyla kayıtlı olan nüshanın temmet kaydı: "*Bu maġalde Şeyḫ Niẓāmí ḫamsesinde Leylā vü Mecnūn tercümesi tamām oldu. Sene biñ iki yüz yigirmi ikide Aġmed Aġa yazdı. Şevvāl sene 1222. 'Aššār Aġmed Aġa-zāde Seyyíd Dervíş Hamza. Bi-medíneti Rusçuk. Sene 1227, 19 Zi'l-ḳa'de.*" şeklindedir. Hicrî 1222, miladi 1807 yılında Ahmed Ağa'nın yazdığı ve hicrî 1227, miladi 1812 yılında Attar Ahmed Ağazade Seyyid Derviş Hamza'nın istinsah ettiği tahmin edilen bu nüsha yüksek lisans tezi olarak çalışılmaktadır. (Yazgan: tarih yok) Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 H.K. 3142/1 arşiv numarasıyla kayıtlı olan nüshanın temmet kaydı ise: "*Bu maġalde Leylā ile Mecnūn'uñ ġikāyeti tamām oldu. Ruġları'çün fātiġa ṣalevāt. Temmetü'l-kitāb fí sene śemān ve sittín ve mi'eteyn ba'de'l-elf fí Muġarrem yevm-i penc-şenbe.*" şeklindedir. Hicrî 1268, miladi 1851 yılında istinsah edildiği anlaşılan ve müstensihi belli olmayan bu nüsha, çeviri yazı alfabesiyle basılmıştır. (Kesik ve Baka 2015) Verilen bilgilere göre en erken istinsah edilen nüsha 06 Mil Yz A 1859 arşiv numaralı Ankara Millî Kütüphane nüshasıdır. Bu bilgiden hareketle ismi geçen Halil Şükrü,

Ahmed Ağa ve Attar Ahmed Ağazade Seyyid Derviş Hamza'nın müstensih olduğu kanaatine varılabilir. Yapılan kapsamlı araştırma neticesinde zikredilen bu müstensihlerle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Süleymaniye ve Çorum nüshaları ise karşılaştırmaya dâhil edilmemiştir.

2. MENSUR TERCÜMELERDEN HEFT PEYKER, HÜSREV Ü ŞÎRÎN VE LEYLÂ VÜ MECNÛN'UN NİZÂMÎ'NİN AYNI ADLI MESNEVÎLERİYLE MUKAYESESİ

Makalenin bu bölümünde ismi geçen mensur üç hikâye yani *Heft Peyker*, *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Leylâ vü Mecnûn*, olay örgüsü bakımından Nizâmî'nin aynı adlı mesnevîleriyle mukayese edilmiş ve mensur tercümelerdeki eksiklik, fazlalık ve vaka farklılıkları tespit edilerek ilgili başlık altında belirtilmiştir. Nizâmî'nin mesnevîleri, âgâz-ı destân yani asıl konunun işlendiği bölümden itibaren tercüme edildiği için karşılaştırmalara bu bölümlerden başlanmıştır ve aynı şekilde hâtime bölümleri de mensur tercümelerde yer almadığı için karşılaştırmaya dâhil edilmemiştir. Yapılan karşılaştırma çalışmasında, Nizâmî'nin ilgili mesnevîsinin Türkiye Türkçesine çevirisinden yararlanılmıştır. Türkiye Türkçesine çevirisi olmayan *İskendernâme* karşılaştırmaya dâhil edilmemiştir.

2.1. Nizâmî'nin Heft Peyker'i ile Mensur Heft Peyker Tercümesinin Karşılaştırılması

Mensur Heft Peyker tercümesinin, Nizâmî'nin Heft Peyker'iyle yapılan mukayesesinde Nizâmî'nin mesnevîsi için Yıldız'ın (2013) çalışmasından yararlanılmıştır.

2.1.1. Nizâmî'nin Heft Peyker'inde Olup Mensur Heft Peyker Tercümesinde Olmayan Bölümler

— Acem vilayeti padişahı Yezd-gürd'ün, doğan çocukları yaşamadığı için hatırı perişandır. Bir gün padişahın bir erkek çocuğu dünyaya gelir ve adını Behram koyar. Evlatları yaşamadığından müneccimleri yanına çağırır ve oğlunun talihine bakmalarını ister. Müneccimler Behram'ın Arabistan'da büyütülüp terbiye edildiği takdirde gayet dilâver ve bahadır olacağını söylerler. Behram'ın müneccimlerin ittifakıyla Arabistan'a gönderilme sebebinin açıklandığı bu bölüm mensur tercümede yoktur. (Müneccimler istişare meclisini kurup: "Şayet bu çocuk burada yetişirse pederinin tabiat ve ahlâkı, rehavet ve saflığı mutlaka ona da sirayet eder. Saltanat tahtına geçtiğinde babası gibi saf biri olur, ahalide vefasızlığa ve hoşnutsuzluğa yol açar. Bunun çaresini şimdiden düşünmeli." derler ve Behram'ın Arabistan hükümdarı Numan'ın yanında yetiştirilip terbiye edilmesi hususunda görüş birliğine varırlar.)

— Behram'ın annesinin, oğluyla beraber Arabistan'a gitmek için Yezd-gürd'e yalvardığı bölüm mensur tercümede yer almaz. (Behram'ın, Arabistan hükümdarı Numan'ın elinde büyütülüp terbiye edileceğini öğrenen annesi: "Gözümün nurunu benden ayırırsan ayrılık acısı ve hicran zehriyle öleceğim kesindir. Ey ülkeler fetheden hükümdar! Benim ciğerimi benden koparırsan helak olurum. Lütfen zayıf hâlime ve ciğerimin yanmışlığına merhamet et! Ben cariyenizi de beraberinde gönder. Evladını kimse anası gibi besleyemez. Bu aciz kulunuza izin vermenizi istirham ediyorum." şeklinde Yezd-gürd'e yalvarıp gözyaşı döker. Bu durum karşısında kalbi yumuşayan Yezd-gürd, annesinin de oğlu Behram'la Arabistan'a gitmesine izin verir.)

— Behram Arabistan'da yetişir ve şehzadelere lazım ne kadar ilim ve hüner varsa hepsini öğrenir. Babasının vefatı üzerine Arabistan hâkimi Numan ve oğlu Münzir'in yardımıyla Acem tahtını Kisra'nın elinden alır. Tahta oturur oturmaz devlet işlerini düzene sokar ve halka adaletle hükmeder. Behram'ın bu yönetimiyle halk refaha kavuşur ve bolluk ve bereket yaşanır. Bunu gören Behram, kendini eğlence hayatına kaptırır ve devlet işlerini yavaştan almaya başlar. Behram'ın eğlence hayatına dalıp hükümet işlerini ağırdan alması üzerine Nizâmî'nin araya girerek bir yöneticide bulunması gereken vasıfları aktardığı bölüm mensur tercümede yoktur. (Bu bölümde Nizâmî devleti yönetenlere seslenerek şöyle nasihat eder: "Bir hükümdarı Cenabı Hak kendi kullarına yönetici yapıp onların devletle olan işleri ile şahsî işlerini düzenlemeye görevlendirdiğinde kesinlikle ahali ve askerin rahatlarını kendi rahatına tercih etmesi gerektiği herkesin malumudur. Böyle olmalı ki hem Allah'ın hem de kullarının kendisinden hoşnut olması için uykuyu ve istirahati terk edip daima gerek seçkinlerin gerekse sıradan halkın kalplerini kazanmaya çalışıp çabalamalıdır. Ta ki hem dünyada hükümdarlık gereklerini en güzel şekilde icra etmiş hem de ahiret maaşını yani hükümdarlık görevinin ecir ve mükâfatını almış olsun. Maazallah bir hükümdar görevinde rehavete kapılıp vurdumduymazlık yolunu tutarak Allah'ın kullarının işlerinden gaflet edip içip eğlenceye düşerek hükümetin gemini başkalarının eline verirse sonu vahim olup dünya ve ahirette kötü namla anılır gider. Halkın kalbi o hükümdara karşı soğuyup devlette zayıflık belirir. Diğer devletler o ülkeyi ele geçirmeyi düşünüp fırsat gözetirler.")

— Behram bir gün kendisi için yapılan Havernak sarayını gezerken kapısı kilitli bir odaya rastlar. Hizmetliye odayı açtırır ve içini gezer. Odanın içinde yedi iklim hükümdarının kızları, suretleriyle tasvir edilmiştir. Behram bu yedi suretin karşısında hayranlığını gizleyemez ve suretlerin her birine gönülden âşık olur. Her gün gizlice odaya gelir ve suretleri seyrederdi. Behram hikâyenin ilerleyen kısmında yedi iklim hükümdarının her birine birer mektup yazıp kızlarını isteyecektir. Çin Hâkanı'nın Behram'dan gelen mektup üzerine vezirleri ve devlet ileri gelenleriyle istişare ettiği bölüm mensur tercümede yoktur. (Behram, bir gün eğlence meclisi düzenlerken aklına Havernak'ta suretlerini gördüğü yedi iklim hükümdarının kızları gelir. Bunun üzerine bir mektup yazarak Çin Hâkanı'na gönderir ve kızıyla beraber yedi senelik vergi ve bir o kadar da hazine göndermesini ister. Mektubu alan Çin Hâkanı biraz düşündükten sonra vezirlerini ve devlet erkânını toplayıp bu durumu istişare eder ve fikirlerini söylemelerini ister. İş bilen birinci veziri ayağa kalkar ve dua ettikten sonra Behram'la savaşmanın bir işe yaramayacağını ve isteklerini yerine getirmenin münasip olacağını söyler. Diğer ileri gelenlerin de veziri desteklemeleri üzerine Çin Hâkanı, kızıyla beraber yedi senelik vergiyi ve hesapsız hazineyi gelen elçiyle beraber Behram'a gönderir.)

— Behram, haftanın her günü farklı renkteki bir köşkte eğlence düzenler ve eğlencenin ardından köşklerdeki güzellerden birer hikâye dinler. Her güzelin anlattığı hikâyede hâkim olan renkle köşkün rengi ve Behram'ın elbisesi uyumludur. Hikâyenin sonunda güzeller, Behram'a bu renkten övgüyle bahsederler. Hint padişahının kızı hikâyesinin ardından siyah rengin esrarından, Rûm padişahının kızı Hüma sarı rengin hikmetlerinden, Harezm padişahının kızı Peri yeşil rengin diğer renklere üstünlüğünden, Sıklab padişahının kızı Nesrin Pûş kırmızı

rengin güzelliğinden, Mağrib padişahının kızı Âzeryûn mavi rengin göz alıcılığından, Kisra'nın kızı Dürüstî sandal ağacının faziletinden ve renginin hoşluğundan ve Çin padişahının kızı Leğman ise beyaz rengin yüceliğinden bahsederek anlattığı hikâyeye ve köşke hâkim olan rengi över.

— Sıklab padişahının kızı Nesrin Pûş'un, Behram'ı kırmızı renkli köşke davet etmek için gönderdiği mektup ve Mağrib padişahının kızı Âzeryûn'un mavi renkli köşke davet etmek için gönderdiği mektup mensur tercümede yer almaz.

— Sıklab padişahının kızı Nesrin Pûş'un anlattığı hikâyede üç şehzadenin, babası tarafından imtihanı ve başlarından geçen maceralar nakledilir. Bu şehzadelerden ilk ikisinin yani büyük ve ortanca olanın hikâyesi mensur tercümede yoktur. Hikâye şöyle gelişir: Serendib memleketlerinin âlim, idrak ve anlayış sahibi, makamı yüce bir padişahı vardır. İlim ve hünere meraklı olan bu padişahın çok sevdiği ve tahsilleri için teşvik ederek sürekli çalışıp çabalamalarını istediği üç oğlu vardır. Nihayet bu üç çocuk, babasının da desteğiyle okuyup ilim sahibi olur. Her gün padişah, çocuklarını huzuruna çağırıp ilimler, fenler ve hikmetle alakalı bahisler açarak eğlenip geçinirlerdi. Padişah bu şekilde çocuklarının fazilet ve olgunluklarına şahit olunca Allah'a şükreder ve onları iki hususta imtihan etmeye karar verir. Önce padişahlığı gizlice ayrı ayrı çocuklarına teklif edecek, şayet kabul ederlerse ham olduklarına kanaat getirip marifet ve hünerlerini tamamlamaları ve olgunluğa erişmeleri için kendilerine başka bir yol arayacaktır. Eğer padişahlığı kabul etmeyerek kâmil ve bilge olduklarını görürse üçünü de saraydan kovacak, yolculuk sıkıntısına dayanıp dayanamadıklarını yoklayacaktır. Padişah bu düşüncesi üzere gizlice üç oğluna da ayrı ayrı padişahlığı teklif eder; fakat üçü de kendilerini bu vazifeye layık görmedikleri için bu teklifi kabul etmezler. Padişah, oğullarının bu cevabına gönülden sevinse de sıra ikinci imtihana gelmiştir. Teklifini reddettikleri gerekçesiyle üç oğlunu da sarayında görmek istemediğini söyleyerek şehirden kovar. Üç kardeş bir araya gelir ve hem babalarının padişahlık teklifinin hem de saraydan kovulmalarının kendileri için bir imtihan olduğuna kanaat getirirler. Çaresiz, hazırlıklarını tamamlarlar ve babalarının nasihatlerini dinleyip vedalaşarak yola koyulurlar. Birkaç gün süren yolculuğun ardından büyük bir şehre gelirler ve burada dinlenip istirahat etmeye karar verirler. Büyük olan şehzade, ilim ve hüneriyle şehrin padişahını çok etkiler ve padişahın da ısrarıyla ona vezir ve damat olarak orada kalır. Ortanca ve küçük şehzade birkaç gün ağabeylerinin yanında kaldıktan sonra tekrar yola koyulurlar. Gece gündüz yollarına devam eden iki kardeşin bir gün karşılarına bir yol ayrımı çıkar. Ortanca olan sol yoldan küçük olan ise sağ yoldan gitmeye karar verir ve birbirlerine veda ederler. Küçük kardeşinden ayrılarak mahzun ve gamlı bir şekilde yoluna devam eden şehzade, büyük bir şehre gelir ve handa bir oda kiralar. Şehrin padişahının güzel, alımlı ve emsaline az rastlanır bir kızı vardır. Kim bir hafta padişaha misafir olup da bir haftadan sonra padişah o kimseyi öldürmezse kızını ona verecektir. Şimdiye kadar gerek bu şehirde gurbette olanlardan gerekse yerlilerden, gerek küçük gerek büyüklerden, gerek şehzadelerden gerek fakirzadelerden üç bini aşkın kişi bu düşünce, bu hülya ve bu rüya ile padişaha misafir olup bir haftanın sonunda katledilmişlerdir. Şehzade: "Elbette bunda bir şey vardır." diyerek kızı görmeyi arzulayıp padişaha misafir olur. Padişah şehzadeyi gördüğünde halindeki asalet ve nezaketine şahit olarak bir hayli güzel söz ve

iltifattan sonra ikramlarda bulunur ve istirahat edeceği odayı gösterir. Şehzade tam uykuya varacağı esnada padişahın kızı içeri girer ve şehzadeyi imtihan amaçlı onunla beraber olmak ister. Meğer padişah elinde bir kılıçla odanın kapısında beklemekte ve içerde olanları dinlemektedir. Şehzade, kızın bütün ısrarlarına rağmen nefsine galip gelir ve kızla birlikte olmayı reddeder. Padişah şehzadenin bu davranışından dolayı onu tebrik eder ve kızıyla evlendirir. Padişahın vadesi tamam olup eceliyle beka yurduna göçünce şehzade yerine geçip hükümet ve hükümdarlık işleriyle meşgul olarak gerek ileri gelenlerin gerekse de avam tabakasının kalplerini kazanmaya başlar. Hikâyenin geri kalanı üçüncü şehzadeye aittir ki mensur tercümedeki dördüncü hikâye de budur. O da ilgili bölümde anlatıldığı üzere bir padişahın kızının yaptığı tılsımları çözerek ve dört sorusuna gereği gibi cevap vererek kızla evlenir. İkinci ve üçüncü şehzade her ne kadar mutlu olsalar da birbirlerinden haberleri olmadığı için üzgündürler. Ağabeylerinin nerede olduğunu bildikleri için ikisi de ona mektup yazar ve ikinci şehzade küçüğünden, küçüğü de abisinden haberi olup olmadığını sorar. Ağabeyleri kardeşlerinden gelen mektupları okuyup iyi olduklarına sevinir ve ikisine de birbirlerinin ne durumda olduklarını anlatan birer mektup yazar. Üç kardeş bu şekilde birbirlerinden haberdar olur ve mutlu olduklarına sevinirler. Ardından birer mektup da babalarına yazarak mutluluklarını onunla da paylaşırlar. Babaları, oğullarından gelen bu mektupları alınca çok sevinir ve ayrılık acısından solan yanakları kavuşma haberiyle gül gibi kızarıp evvelkinden daha güzel bir hâl alır.

— Çin, Hindistan, Harezm, Rûm, Mağrib ve Sıklab hükümdarlarının Behram'a yazdığı mektup, mensur tercümede yoktur. (Behram, Çin padişahının kızı Leğman'la eğlendikten sonra beyaz köşkten ayrılır ve hükümet işlerini görmek üzere sarayına döner. Bir müddet sonra bir elçi gelir ve elindeki mektubu Behram'a uzatır. Behram, mektubu vezirine vererek yüksek sesle okumasını ister. Mektup şu şekildedir: "Mutlak hikmet sahibi ve tek Hak padişah olan Allah Celle Celalühü Hazretleri, her an ve zaman yedi ülkenin şahlarının şahı, yedi güzel tacın sahibi, yedi yıldızın bahtına sahip olan güzel yüzlü padişah ve cihanın sahibi yiğit ve dilâver oğlumuzu saltanat ve hükümdarlık tahtında aynı halde devamlı kılsın! Amin! Sırf çok nurlu yüzlerini ve eşsiz cemalini görmek arzusunda bulunduğumuz için cümlemiz ittifakla adalet yayan padişahın huzurlarına yüz sürmek üzere yola çıkarak filan mevkide yerleştik. Taç sahibi padişahın emir ve fermanlarını beklemekteyiz." Behram, bu mektuptan altı cihan hükümdarının (Kisra vefat etmiş bulunuyordu) kendisini ziyaret etmek istediğini anlar ve karşılama töreni için hazırlık yapılmasını emreder. Bütün hazırlıklar tamamlanır ve hükümdarların gelmesi beklenir. Behram'ın yüce saltanatına şahit olan hükümdarlar, ondan kızlarını görmek için izin isterler. Behram izin verir ve kendisi de Kisra'nın kızı Dürüstî'nin yanına giderek sohbet ederler.)

2.1.2. Mensur Heft Peyker Tercümesinde Olup Nizâmî'nin Heft Peyker'inde Olmayan Bölümler

— Behram, Arabistan'da eğlenip gününü gün ederken babası Yezd-gürd vefat eder. Devlet ileri gelenleri Behram'ı, babasının ölümünden haberdar etmezler. Yezd-gürd'ün vezirlerinin ve devlet erkânının Behram'ı, babasının ölümünden haberdar etmemelerinin ve padişah olmasını istememelerinin sebebinin açıklandığı bölüm Nizâmî'nin eserinde yer almaz. (Vezirler ve devlet erkânı, Yezd-gürd'ün ölümü üzerine bir araya gelerek: "Her ne kadar Behram dilâver bir şehzade ise de Araplar arasında kaldığı için onların huyunu tutup Acem

memleketinin ahvalini bilmez. Eğer getirip babası yerine padişah edersek devlet büyüklerine itaat etmeyip hepimizin malını Arap halkı arasında paylaştırır. Padişah olması münasip olmadığı için babasının ölümünden kendisini haberdar etmeyelim." derler.)

— Allah'ın nimetlerine şükrü unutmaları sebebiyle Behram'ın halkının kıtlıkla cezalandırıldığı bölüm Nizâmî'nin eserinde yoktur. (Behram, padişah olup tahta oturduktan sonra halkın işlerini yoluna koyarak adalet ve düzeni sağlar. Bolluğa erişen halk, bütün gam ve kederlerini bir kenara bırakarak kendilerini eğlence hayatına kaptırır ve Allah'ın nimetlerine şükrü unutur. Bunun neticesinde öyle büyük bir kıtlık yaşanır ki âdeta yerde yeşil bir ot bile bitmez. Behram, halkın açlıktan birbirini yediğini duyunca kendisine mahsus ambarını açtırır ve halka dağıtarak dört yıl süren kıtlıkta kimsenin açlıktan ölmesine izin vermez. Bir gün Behram, bir fakirin açlıktan öldüğünü duyunca çok üzülür ve Allah'tan af diler. Gaipten gelen bir sesle dört yıl boyunca halka merhametle muamele ettiği için affedildiğini öğrenir. Ardından tekrar bolluk ve bereket yaşanır. Behram, fakirlerin ihtiyaçlarını kendi hazinesinden karşılar ve halktan haraç ve vergiyi yedi yıla dek kaldırır.)

2.1.3. Nizâmî'nin Heft Peyker'i ile Mensur Heft Peyker Tercümesi Arasındaki Vaka Farklılıkları

— Behram'ın, babasının ölümünden haberdar olması iki eserde farklı şekilde gerçekleşir: Mensur tercümede Behram, Yemen'de avlanıp gününü gün ederken Acem tarafından gelen bir haberle babasının öldüğünü öğrenir. Nizâmî'nin eserinde ise Behram, Münzir ile sohbet ederken uzun zamandır babasından haber alamadığını ve babasının kendisini unuttuğundan endişe ettiğini söyler. Münzir her ne kadar aksini iddia edip meşgul olduğundan kaynaklanabileceğini söylese de bu teselli Behram'ı tatmin etmez ve derhal İran'a bir ulak gönderir. Az zamanda İran'a gidip dönen ulağın Behram'a naklettikleri şöyledir: "İran'a gittiğimde şehre girmeden önce bir çiftçiye rastladım. Şehrin ahvalini sorduğumda yabancı olduğumu anladı ve şehre girersem yakalanıp öldürüleceğimi söyleyerek beni uyardı. Her ne kadar sebebini sormama rağmen söylememesi üzerine daha da şüphelenip gece gizlice şehre girdim. Sabah, halktan biriymiş gibi dikkat çekmeden orada yaşayan evli bir arkadaşımın evine gittim. Durumu kendisinden sormam üzerine arkadaşım, Yezd-gürd'ün beş yıl önce vefat ettiğini, hasta yatağında yatarken vezirlerine 'mektup gönderip oğlum Behram'ı çağırın' demelerine rağmen onu sevmedikleri için oyaladıklarını ve sonunda padişahın vefat ettiğini söyledi." der.

— Behram'ın, Rûm Kayser'inin ve Hint padişahının kızlarını alması iki eserde farklı şekilde gerçekleşir. Mensur tercümede Behram, Rûm Kayser'ine mektup göndererek kızını ister. Mektuba olumlu karşılık veren Kayser, kızıyla beraber çeyizini de göndererek Behram'a kulluk arz eder. Nizâmî'nin eserinde ise Kayser, Behram'ın mektubunu reddederek savaşmaya karar verir. Kayser'in bu tavrına sinirlenen Behram, yanına bir miktar asker alıp Rûm'un yolunu tutar ve daha ilk karşılaşmada Kayser'in askerini helak eder. Behram, kendisinden aman dileyen Kayser'i affeder, adaletli bir yönetim sergileyeceğine söz vermesi karşılığında tekrar Rûm diyarını ona teslim eder ve kızını alarak İran'a geri döner. Behram, mensur tercümede Hint padişahının kızını da mektup göndererek babasından ister ve herhangi bir zorlukla karşılaşmaz. Nizâmî'nin eserinde ise Behram, Hint padişahının kızını kolay alamayacağının bilincindedir. Zira Hindistan'daki kadar yiğit, pehlivan ve cesur adam

hiçbir ülkede bulunmaz. Bu yüzden kıyafetini değiştirerek elçi kılığına girer ve bir mektupla beraber Hindistan'ın yolunu tutar. İran şahı tarafından elçi geldiğini duyan Hint padişahı, Behram'ın methini daha önce işitse de mübalağa zannederek söylenenlere inanmaz ve Behram adını duydukça sıkılırdı. Behram, saraya varınca birkaç hizmetli onu karşılar ve dinlenmesi için ziynetli bir odaya götürerek ikramda bulunur. Ertesi gün Behram, Hint padişahının huzuruna çıkar ve elindeki mektubu ona verir. Padişah da mektubu vezirine uzatarak yüksek sesle okumasını ister. İçinde yazılanları duyan Hint padişahı, gazaba gelir ve hiç kimsenin Hindistan memleketinden değil vergi bir çöp bile istemeye cesaret edemeyeceğini söyler. Bunun üzerine Behram, İran padişahının kendisine sözlü olarak şunları ilettiğini söyler: "Hint padişahı benim namemden canı sıkılıp kızarsa benim tarafımdan kendisine de ki; kızmak para etmez, darılmak beyhude. Her şeyi akıl ve anlayışla görsün. Maslahat olan, yararlı şeylerden ayrılmasın. Şayet benim gerek piyade gerekse atlı yiğitliğimden habersizse onu aydınlat ve şöylece haber ver ki; işte beni elçilik vazifesiyle göndermiş bulunuyor. Bir meydanda kendi nam yapmış ve yiğit pehlivanlarından yüz adamını ayırıp tek başına bu elçimle savaştır. Eğer sizinkiler elçime galip gelirlerse benim de sizinle muharebe etmemem gerekir. Yok, bizim elçimiz sizin yüz adamınızı mağlup ederse o zaman nurlu görüşlerinize gizli olmaya ki bütün Hindistan'ı harap ederim." Hint padişahı, her ne kadar elçi zannettiği Behram'ın sözlerine inanmayıp mübalağa olduğuna kanaat getirse de bu teklifi kabul eder. Ertesi gün Behram meydana çıkar ve çarpışmak için önüne kim gelirse yerle bir eder. Bu durum karşısında Hint padişahı, birkaç veziriyle durumu istişare eder ve elçinin Behram ya da kardeşi olduğundan şüpheye düştüğünü söyler. Vezirler şüphesinin yersiz olduğunu ve Behram'ın Hindistan'a gelmeye tenezzül etmeyeceğini söylerler. Bunun üzerine Hint padişahı, elçiyi çok sevdiğini ve tekrar Behram'a dönmemesi için onu kendisine veliaht yapmaya karar verdiğini açıklar. Hâlâ elçinin Behram ya da kardeşi olduğu hususunda şüpheye düşse de kızını ona vermeye karar verir ve her hâlükârda doğru iş yapacağını düşünür. Bunun üzerine veziriyle Behram'a haber gönderir ve İran'a dönmemek şartıyla kızını ona vereceğini söyler. Behram kızla evlenmeyi kabul eder; fakat İran'a dönmek zorunda olduğunu söyler. Hint padişahı çaresiz, kızını Behram'a verir ve ertesi gün eğlence ve şenlikler düzenlenir. Zifaf gecesi Behram, kızın odasına girip vakar içinde, kızın yüzüne bakmaksızın odada kurulmuş olan tahtın üzerine oturur. Bir taraftan kıza kavuştuğu için mutlu olsa da diğer taraftan İran'a nasıl döneceğini düşünmektedir. Behram'ın sessiz bir şekilde oturup yüzüne bakmadığını gören kız, kendisini beğenmediğini düşünerek ağlamaya başlar. Behram, kıza neden ağladığını sorar, kız ise: "A benim sultanım, nasıl ağlamayayım? Gözlerimdeki yaşı niçin çağlamayayım? Feleğin bunca zulüm ve kötülüğünden nasıl ah edip inlemeyeyim? Önce muhabbet badesi içirmez, zehir sıkıntısı çektirir. Senin muhabbetini, aşkını dağ gibi benim kalbime yüklemiş de senin kalbini dağ gibi dayanıklı kılmış, hüzünlü kalbime meylettirmez. Seni bana sevdirdiğinin zerresi kadar da beni sana sevdireydi ne olurdu?" şeklinde karşılık verir. Behram, Hint padişahının kızının ağlamasına dayanamayıp: "Ey afet-i devran, ağlama!" diyerek kucağına alıp gözlerini siler ve yüzünden öptükten sonra: "Ey benim derdimin dermanı! Ey benim sitemkâr güzelim, ağlama! Ben seni sevmez değilim. Senin içindir bu tahtı, saltanatı terk edişim. Bu içine girdiğim kınanacak durumlar ve gaflette oluşum senin için. Ben seni sevmez değilim lâkin kendi hâlimi düşünürüm." der. Kız, Behram'ın kendisi için bu kadar güzel sözlerle iltifat ettiğini

görünce hemen boynuna sarılır ve: "Sen neyi, niçin düşünüyorsun?" diye sorar. Behram: "İnsan kendi sırrını herkese söyler mi ki ben de sırrımı şimdi sana söyleyeyim." karşılığını verir. Kız: "Evet, kimse sırrını kimseye söyleyemez lâkin sadık dostuna, vefakâr eşine söylemek zannederim kötü bir şey değildir." der. Behram: "Peki senin sadık bir dost, vefalı bir eş olduğunu nasıl bileyim ki sırrımı sana açıklayayım?" der demez kız ayağa kalkıp tebessüm ederek: "A benim sevgili Behram'ım! A benim sevgili sultanım! Sana benim sevgimi ve benim namımı, nişanımı veren Allah senin muhabbet ve namını, nişanını, ilerde nasıl buraya gelip beni alacağını da bana ihsan eylemiştir." der. Behram, kızın kendisini tanıdığını görünce kendisinin Behram olduğunu nerden anladığını sorar. Kız: "Filan vakitte Behram'ın tebdil-i kıyafetle buraya geleceğini, tıpkı yaşadığımız şekilde beni alacağını rüyamda gördüm. Şimdi de sanki o rüyayı görüyor gibiyim. O vakitten beri senin yakışıklılığına ve yüz güzelliğine âşık olup bu vakti beklerdim. Allah'a şükürler olsun ki size kavuşma nimetine nail oldum." der. Behram, bunun üzerine sırrını kıza açıklayıp olan biteni anlatır ve Hindistan'dan çıkıp İran'a nasıl gideceklerini sorar. Kız: "Bir hafta kadar sabretmeliyiz. Zira filan büyük bayramımız 'Dertli Günü' şehirde kimse kalmaz, şehirden çıkıp buradan dört saatlik uzak bir yere giderler. Onlar giderken biz bir bahaneyle burada kalırız. Gittiklerinde de birer ata binip kaçarız." der. Behram her ne kadar firar etmeyi şanına yakıştırmasa da başka çareleri yoktur. Bayram günü herkesin şehir dışına çıkmasını fırsat bilerek atlara binerler ve İran yolunu tutarlar. Hint padişahı ve beraberindekiler döndüklerinde Behram'ı ve kızı sarayda bulamayınca kaçtıklarını anlar ve bir miktar askerle peşlerine düşerler. Nihayet sabahın erken saatlerinde onların bulunduğu yere yaklaşırlar. Behram uzakta toz toprağı görünce peşlerine düştüklerini anlar. Süratle giyinip kuşanarak atına biner ve kızı dağın üst tarafına götürerek muharebe konusundaki hüner ve marifetlerini seyretmesini ister. Kız ise kurtulmaları için dua etmektedir. Hint padişahı, Behram'ı görünce: "Ey nankör! Akılsız sefih! İyiliğin mükâfatı bu muydu? Kabahat sende değil, bende! Senin gibi divaneyi imtihan etmeden kendime damat eyledim. Şimdi sen de belanı bulursun." der. Behram da yüksek sesle karşılık vererek: "Hayır hayır padişahım, nankör de değilim, akılsız sefih, ya da divane de değilim. Kendi işini bilir adamlardanım. Size damat oldum ise iftihar etmelisin zira bilmiş ol ki; Behram diye işittiğin kişi benim. Benden başkasının cesaret edip tebdil-i kıyafetle elçi olarak Hindistan'a gelmesi kolay değildir. Hem de demeyiniz ki Behram kızı alıp kaçtı. Kaçmak niyetinde olsaydım, bu gece burada sizi beklemek için oturmayıp gece de yoluma devam ederdim. Sadece sizi beklemek için burada kaldım. Şimdi de benimle savaşmaya niyetiniz varsa işte meydan! Cesaret eden varsa buyursun, nasıl savaşacağını görsün." der. Hint padişahı, bu sözleri duyunca sinirlense de bir müddet düşünür ve anlaşmaktan başka çaresinin olmadığını anlar. Atından iner ve cesaretinden dolayı Behram'ı kucaklayıp alnından öper. Kız da dağdan inip babasının elini öper ve rüyasını anlatır. Hint padişahı bu rüyadan etkilenerek Behram'a: "Artık Cenâb-ı Hak kızımı sana kısmet eylemiş, buna ben karışamam." der. Şehre dönmelerini rica etse de Behram kabul etmez ve bir miktar askerle İran'a dönerler.

— Mağrib padişahının kızı Âzeryûn'un anlattığı Mısırlı tüccar Mahan'ın hikâyesi, iki eserde farklı şekilde sonlanır. Mensur tercümede Mahan, başından geçen korkunç olaylar neticesinde bir daha işlememek üzere günahlarından tövbe eder ve Hızır aleyhisselamın himmetiyle memleketine dönerek hayatının geri kalanını salih

bir kul olarak geçirir. Nizâmî'nin eserinde ise Mahan, yaşadığı korkunç olaylar sebebiyle aklını yitirir. Bir gün ava çıkan bir padişah, Mahan'a rastlar ve onu alıp sarayına getirir. Mahan bir yolunu bulup saraydan kaçsa da padişah arkasından bir asker gönderip onu geri getirmesini emreder. Arkasından giden asker, açlıktan kendini kaybeden Mahan'ın bir ot yiyip bayılmasını fırsat bilerek ellerini bağlar ve onu tekrar saraya getirir. Gözlerini açan Mahan, yediği ot vesilesiyle divanelikten kurtulup kendine gelmiştir. Padişah, Mahan'ın aklının başına geldiğini görünce çok şaşırır ve yediği otun onu iyileştirdiğini anlar. Aynı ottan kendisinin de divane olan kızına yedirir ve kızı da iyileşir. Allah'a şükreden padişah, buna Mahan'ın vesile olduğunu düşünür ve onu kızıyla evlendirip veziri yapar. Bir zaman sonra padişah vefat eder ve Mahan yerine geçip tahta oturur. Devleti günden güne güçlenir ve büyümeye başlar. Bir gün Çin'den bir elçi gelir ve Çin hükümdarının haraç istediğini söyler. Mahan durumu vezirleriyle istişare eder ve Çin'e saldırmaya karar verir. Meğer Çin'e saldıracakları gün Çin hükümdarının cenaze merasimi düzenlenmektedir. Savaşmaya gerek kalmadan ülkeyi ele geçirir ve babasını o memlekete hükümdar yapar. Kendisi de hayatının geri kalanını neşe ve mutluluk içerisinde geçirir.

— Mensur tercümede altıncı hikâyeyi yani Hayr ile Şerr'in macerasını Çin padişahının kızı Leğman anlatırken Nizâmî'nin eserinde Kisra'nın kızı Dürüstî anlatır. Bu hikâye, iki eserde küçük farklılıklar arz eder. Mensur tercümede Hayr, gözlerini iyileştiren ve kendisini kızıyla evlendiren çobanın ölümünden sonra şehre giderken Nizâmî'nin eserinde ise çobanın ailesiyle beraber şehre taşınır. Mensur tercümede Hayr, padişahın sara hastası kızını ve vezirinin kör kızını iyileştirerek ikisiyle evlenir. Nizâmî'nin eserinde ise sadece padişahın hem sağır hem de kör kızını iyileştirir ve onunla evlenir. Yine mensur tercümede Şerr'i öldüren Hayr'ın adamlarından biriyken Nizâmî'nin eserinde çobandır.

— Yedinci ve son hikâyeyi yani bir bâzergân (tüccar) ile çengî kızların macerasını mensur tercümede Kisrâ'nın kızı Dürüstî anlatırken Nizâmî'nin eserinde ise Çin padişahının kızı Leğman anlatmaktadır. Genç tüccarla çengi kızın bir türlü vuslat zevkini tadamamaları iki eserde farklı sebeplerden kaynaklanır. Mensur tercümede sırasıyla; genç tüccarın iri cüssesi sebebiyle eski ve dayanıksız olan köşkün çökmesi, bir kuşu avlamak için ağaca çıkan siyah bir kedinin genç tüccarla kızın üstüne düşmesi, sırığa dizilen su kabaklarının iplerinin fareler tarafından kemirilip düşürülerek genç tüccarla çengî kıza korku vermesi ve bir kurdun avlamak için peşine düştüğü tilkileri genç tüccarla çengî kızın üstüne salması iki âşığın vuslatına mani olur. Nizâmî'nin eserinde ise sırasıyla; köşkün çatısına konan kargaların tuğlaları düşürerek genç tüccarla çengî kızı korkutması, selvi ağaçlarına sarılıp asılan kabakların saplarının kemirgenler tarafından ısırılıp yere düşürülerek ses çıkarması, bir kurdun avlamak için bahçe içinde kovaladığı tilkileri genç tüccarla kızın üzerine salması ve çengî kızın tekrar genç tüccarla buluşmak için köşke gitmesi üzerine karaltı halinde gördüğü üç dört kişiden korkması iki sevgilinin kavuşmasını engeller. Aynı hikâyede çengî kızlar, eğlencelerine almayı vaat ederek bahçıvanı kandırır ve bahçeye girerler. Nizâmî'nin eserinde ise bahçeye giren kızlar, kapıyı kilitler ve bahçıvanı dışarıda bırakırlar. Bahçıvan, o sinirle kapıyı ne kadar çalsa da kapı açılmaz ve geri döner. Mensur tercümede çengî kızla bir türlü vuslata eremeyen genç tüccar, daha önce böyle bir günaha bulaşmadığı için yaşadıklarının Allah tarafından bir

işaret olduğunu anlar ve çengî kıza nikah kıyarak onunla helal yoldan beraber olur. Hikâyenin devamı Nizâmî'nin eserinde şöyle şekillenir: Bahçeye alınmayan bahçıvan, durumu haber vermek üzere genç tüccarın evine gider; fakat onu evde bulamayınca dönüp bahçenin kapısında uyuyakalır. Meğer o gece padişah, kılık değiştirip birkaç vezir ve askeriyle şehri dolaşmaktadır. Bahçenin önünde bir adamın uyuduğunu görünce uyandırıp kim olduğunu sorar. Bahçıvan kim olduğunu söyler ve yaşadığı macerayı başından sonuna kadar anlatır. Padişah üç veziri ve iki askeriyle su yolundan bahçeye girer ve gözcülük yapan dadıyla köşkte çengî kızı bekleyen genç tüccarı bağlar. Bir müddet çengî kızların havuz başındaki eğlencelerini seyreder; fakat bir şey yapmadan dadıyı ve genç tüccarı alarak sarayına döner ve bir odaya hapseder. Sabah olup ortalık aydınlanınca bütün kızlar köşke gidip genç tüccarı arar; fakat su yolunda gözcülük yapan dadıyla ikisi ortalarda yoktur. Çaresiz evlerine döner ve meselenin kokusunun çıkmasını beklerler. Padişah, genç tüccarı hapsettiği odadan çıkarır ve sorguya çeker. Genç tüccar, padişahın affına sığınarak başından geçen macerayı olduğu gibi anlatır. Anlatılanlardan çok etkilenen padişah, genç tüccarın harama bulaşmaması için Allah'ın inayetiyle bu engellerle karşılaştığını anlar ve bütün masrafları hazinesinden karşılayarak çengî kızla ikisini evlendirir. Kızın babasını üçüncü vezirlikten birinci vezirliğe yükseltir, genç tüccarı ise ikinci veziri yapar.

— Behram'ın hikâyesi iki eserde farklı şekilde noktalanır. Mensur tercümede her gün farklı bir köşkte gününü gün eden Behram'ın şöhreti bütün cihana yayılmıştır. Bir gün Allah'ın emriyle ömrü son bulur ve ahirete göç eder. Nizâmî'nin eserinde ise hükümet işlerini veziri Râst Rûşen'e teslim eden Behram, yirmi beş yıl boyunca usanmadan haftanın her günü farklı bir köşke gider ve yedi iklim hükümdarının yedi kızıyla gönül eğlendirir. Yedi kızdan sadece Kisra'nın kızı Dürüstî hamile olup bir erkek çocuk doğurur. Behram, çok mutlu olur ve oğluna babasının ismini verir. Behram'ın veziri Râst Rûşen, pek hain ve gaddar bir adam olduğu için vekaleti alır almaz akıbetini düşünmeyerekten haddini aşmaya başlar ve halka zulmeder. Behram'ın vezirlerinin kimini zindana attırır, kimini azleder, kimini sürgüne gönderir hatta kimini katleder. Devletin hazinesinden de elinden geldiği kadar alıp harcar. Artık benden başkası yoktur, diyerek istediğini alır, yapar, yakar, yıkar. Önceden her bir evden içip eğlenme, saz ve tambur sesi gelirken artık her bir evde değil her bir köşe bucakta ağlama ve inleme sesleri göğe çıkar. Herkesi soyup mallarını ve eşyalarını yağma etmeye başlar. O yirmi beş sene zarfında memlekette tek bir zengin adam kalmaz. Sonunda dayanamayıp bütün halk ve asker dağılarak her biri bir tarafa kaçar. Diğer taraftan Behram, içip eğlenmekle meşguldür. Her gün bir köşke gidip eğleniyor, benim vezirim iş görüyor, zannederek gönlünü ferah tutuyordu. Râst Rûşen bununla da kalmaz Çin padişahına şu muhtevada bir mektup yazar: "Behram'ın işi bitti. Zira gece gündüz içip eğlenmekle meşguldür. Hükümeti bırakmıştır. Ne askeri kalmış ne de ahalisi. Ne hazinesi kaldı ne de adaleti. Şimdi fırsattır ve buranın ele geçirilmesi pek kolaydır. Gelirsen ben sizin memlekete girmenizi sağlayarak size uyarım." Çin padişahı ise zaten evvelden beri Behram'la aralarında soğukluk olduğundan bu fırsatı kaçırmayarak sayısız askerle Çin'den kalkıp İran tarafına yola koyulur. Beri taraftan Râst Rûşen, Çin padişahının geleceğini duyunca Behram'a şöyle haber gönderir: "Artık hep içip eğlenmekten vazgeçesin. Zira memleketin elinden gitti. Çin şahı antlaşmasını ve ahdini bozarak bu tarafa gelmektedir." Behram, bu haberi işitince son derece öfkelenip köşkten çıkar ve hükümet sarayına gelir. Yirmi

beş sene önce mamur olarak gördüğü şehir artık harabedir. Hazinede para kalmamış, askerlerden ve vezirlerden bir nefer yoktur. Behram, bütün bunların sebebini sorsa da Râst Rûşen hepsine bir kılıf uydurup kendisini haklı çıkarır. Ne yapacağını şaşıran Behram, tedbirsiz kalır. Ertesi gün can sıkıntısından atına binip yapayalnız ava çıkar. Av esnasında su ararken köpeğini ağaca asmış bir çobana rast gelir. Behram, ağaçta asılı köpeği görünce çobandan sebebini sorar. Çobanın anlattıkları çok dikkat çekicidir: "Oğlum bu köpeğin kabahati pek çoktur. Şöyle ki bu köpek, benim emin ve sadık bir hayvanım idi ve benim koyunlarımı kurtlardan son derece korurdu. Hatta bazı gündüzleri koyunlarımı götürüp otlamaya bırakırdım. Akşam olunca bu benim nazlı, güzel sadığım koyunları önüne katıp mekânıma getirirdi. Bundan bir ay evvel bir gün baktım ki koyunlarımdan yedi tane eksiktir. Bu duruma ziyadesiyle hayret ettim. Tekrar tekrar sayıyordum yine eksik geliyordu. Bir hafta geçtikten sonra tekrar saydığımda yedi tane daha eksik geldi. Benim de şaşkınlığım ve hayretim artıp, bunda bir iş vardır, diye dikkatle muhafaza etmeye başladım. Geçen gün koyunlarımı otlatmaya götürüp kendim de orada kaldım; fakat uykuya dalmış gibiyim. Arası çok geçmeden uzaktan koca bir kurt görünüp geldi. Bizim nazlı köpek ise kurdu görünce karşıladı. Kurt dişi, bizim köpek de erkek olduğundan birbirleriyle uyuşmuşlar da haberim yokmuş. Gidip kurda yanaşıp işini gördükten sonra gelerek kendisi uyumuş gibi yaptı ve kurt susma hakkı olarak koyunların en semizini alıp ayak hakkı olarak götürdü. Ben buna şahit olduğumda artık gel de dayan yahut sabret! Hemen kalkıp köpeği tutarak bu ağaca astım ve öldürmek istedimse de, bari azapla öldüreyim, diye her gün ekmek ve su vermediğim gibi yüz de kamçı vururum. Dün de kurdun pususunda oturup onu da öldürdüm." Behram, çobandan bu sözleri işitince: "Bu bana pek büyük bir nasihat ve ibret oldu. İşte şimdi bir çobandan hükümeti öğrendim." der ve gazapla şehre döner. Vezirlerini dinleyip olan biteni anlayınca vekil olarak tayin ettiği Râst Rûşen'i ve bütün adamlarını şehrin meydanında astırır. Behram'ın gaflet uykusundan uyanıp vezirini astığını öğrenen Çin padişahı ise korkup geri döner ve Behram'a bir özür mektubu yazar. Behram, elli yaşında tekrar hükümet işleriyle meşgul olur ve altmış üç yaşına kadar ülkesini adaletle yönetir. Yedi köşkü yıktırır ve yedi güzeli sarayına getirip haremine koyar. Bir gün can sıkıntısından birkaç veziriyle ava çıkıp avcılıkla meşgul olurken gördüğü güzel bir ceylanın arkasından koşturur ve bir mağarada kaybolur. Vezirler ne kadar ararsa da Behram'ı bulamazlar ve hatiften gelen bir sesle asıl mekânına gittiğini öğrenirler. Yedi güzel ise memleketlerine döner ve hayatlarının geri kalanını Behram'ın hasretiyle geçirirler. Behram'ın yerine de oğlu Yezd-gürd geçer.

2.2. Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ile Mensur Hüsrev ü Şîrîn Tercümesinin Karşılaştırılması

Mensur Hüsrev ü Şîrîn tercümesinin, Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'iyle yapılan mukayesesinde Nizâmî'nin mesnevîsi için Sevsevil'in (1955) çalışmasından yararlanılmıştır.

2.2.1. Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'inde Olup Mensur Hüsrev ü Şîrîn Tercümesinde Olmayan Bölümler

— Hikâyenin önemli unsurlarından olan ve Hüsrev'in rüyasında dedesi Nuşirevan tarafından müjdelendiği dört şeyden birisi olan Şebdîz'in soyuyla ilgili bilgilerin aktarıldığı bölüm mensur tercümede yoktur. (Nizâmî'nin eserinde verdiği bilgilere göre Şâvur, Şebdîz'in soyuyla ilgili bilgileri, dinlenmek için girdiği kilisedeki bir rahipten öğrenmiştir. Rahibin verdiği bilgilere göre kilisenin eteğinde bir mağara ve mağaranın içinde de siyah bir taş

vardır. Her asırda bir kısrak, döl almak için yüz fersah yol kat ederek mağaraya gelir ve kendisini şehvetle o siyah taşa sürterek Allah'ın emriyle gebe kalırdı. Onun tohumundan hâsıl olan her tayın devrandan ve rüzgârdan daha süratli olduğunu söyleyen rahip, Şebdîz'in de o taşın soyundan geldiğini nakletmiştir.)

— Babasının gazabından korkarak Ermen'e kaçan Hüsrev'in, Mehin Banu ile düzenlediği eğlence meclisinde yapılan Bersem Ayini'nin anlatıldığı bölüm mensur tercümede yer almaz. (Nizâmî'nin, eserinde verdiği bilgilere göre Hüsrev, yemek vakti gelince Mubid'den Bersem Ayini'nin yapılmasını ister. Hüsrev'in sofraya her oturuşunda yapılmasına çok özen gösterdiği bu ayin, dua okunmasından ve yemeklerin tadına bakılmasından ibarettir. Ayine göre Mubid, elinde bir tutam bersem otu olduğu hâlde yemekleri muayene eder ve sonra verdiği işaretle yemeğe başlanırdı.)

— Birbirlerine kavuşan Hüsrev ile Şîrîn her gün bir araya gelir ve eğlence düzenlerler. Bu eğlence meclislerinden birinde Hüsrev'in aslan öldürdüğü bölüm mensur tercümede yoktur. (Bir gün Hüsrev ile Şîrîn, etrafı gezerken yeşil çimenlerle kaplı güzel bir yere gelirler. Cenneti andıran bu mesirede münasip bir yer bulurlar ve padişahın otağını oraya kurarlar. Sakinin elinden şaraplar içildiği esnada ormanda yetişmiş iri bir aslan ortaya çıkar ve kükreyerek eğlence meclisini birbirine katar. Aslan, meclis ehlinin kaçışması üzerine bütün azgınlığıyla Hüsrev'e saldırır. Hüsrev, sarhoşluk hâliyle zırhsız ve kılıçsız sadece bir gömlekle aslana hamle eder ve yumruğunu kulak memelerine kadar bir yay gibi çekerek aslana öyle bir vurur ki hayvan baygın bir şekilde yere düşer. Ardından aslanın başını kesmelerini ve postunu soymalarını emreder. Bu olaydan sonra artık içki meclislerinde padişahların ellerinde kılıç bulundurmaları âdet olur. Şîrîn, Hüsrev'in aslanı yere vurmasını bahane ederek elini öper. Hüsrev ise: "Şeker ele değil ağza yakışır." diyerek Şîrîn'in dudaklarına bir buse kondurur.)

— Düzenlenen eğlence meclislerinin birinde Hüsrev'in, Şîrîn'in, Şâvur'un ve on kızın efsane söylediği bölüm mensur tercümede yer almaz. (Gündüzden daha parlak bir geceydi. Hayat verici bir rüzgâr, kandili söndürmeyecek derecede hafif hafif esiyor, yeryüzü ve hava misk gibi kokuyordu. Hüsrev, Feridun'un tahtına oturmuş, gönlü Şîrîn'in güzel yüzünü kıble yapmıştı. Şîrîn'in parlak yüzü onu, çerâğdan ve mumdan müstağni etmişti. Birkaç güzel yüzlü köle tahtın etrafında ayakta durmuş, Şâvur da tahtın önünde Hüsrev'e olan saygısını göstermek ve hizmette kusur etmemek için dikkat kesilmişti. Hüsrev, her güzelin sırayla birer efsane söylemelerini emretti:

Frengis'in Efsanesi: Feridun toprağı kazdı ve Baht'ın yeraltında saklamış olduğu hazineyi çıkardı.

Süheyl'in Efsanesi: Bir şahin ansızın gece misafiri olarak geldi ve bir selvinin dibinde oynayan sülünü avladı.

Acebnûş'un Efsanesi: Bahçeye bir cennet kuşu geldi ve bahçede açmış olan amber kokulu gülü gagası ile kaptı.

Feleknâz'ın Efsanesi: Bizim cihana açılan tek bir gözümüze bir göz daha aşina oldu ki iki göz, aydınlığı bir gözden daha iyi görür.

Hemîlâ'nın Efsanesi: Yoldan susamış, genç bir aslan çıktı ve gül bahçesinin çimenleri arasından akan berrak sudan içti.

Hümâyûn'un Efsanesi: Bir padişahın bahtı, yağmacıların gözünden kaçan kıymetli bir lâli kapmaya geldi ve o güzel taşı alarak tacının bir köşesine koydu.

Sementürk'ün Efsanesi: Bir gün felek, sadefinden ayrı düşen parlak bir inciyi padişahlık dizisine bağladı ve onu başka bir yakuta eş yaptı.

Perîzâd'ın Efsanesi: Güneş gökten ansızın, bir av sahasında oynamakta olan bir ayın önüne geldi ve onu kendi çemberine çekti.

Hutenhatun'un Efsanesi: Latif bir selvi ağacı ansızın, yalnız başına olan güzel bir şimşir ağacının yanına vardı. Zira selvi ile şimşirin bir arada bulunması hoş olur.

Gevherimülk'ün Efsanesi: Saadet, ikbale kollarını açtı ve Müşterî ile bir müddet yalnız kalan Zühre'yi bir burçta birleştirdi.

Şâvur'un Efsanesi: Şîrîn, bir kadeh içinde bal idi. Sonunda o balın yağı padişah oldu. Ben o hünerli sanatkârım ki neticede onların helvasını zafran aldım. Şâvur bu efsanenin ardından Hüsrev ile Şîrîn'i tebrik eder ve birbirlerinden ayrılmamalarını ve birbirlerini gücendirmemelerini söyler.

Şîrîn'in Efsanesi: Gönlümün aşksız olduğu bir zamanda Şâvur işin çaresine bakmaya geldi ve hediye olarak getirdiği aşkla gönlümü parça parça etti. Aşkın başa gelmesi her ne kadar bir alın yazısı ise de bana bu alın yazısını Şâvur yazmıştır. O güzel yüzün aşkı kalbime tesir etmeye başlayınca yüzüm nakışlı, al bir kumaş gibi renklendi. Bana şarap ve meze sunan Hüsrev, öyle bir cihangirdir ki onun katında padişahlar padişahı köledir. Başım onun gölgesinde taca kavuşsun. Baht ona nedim ve devlet ona rehber olsun.

Hüsrev'in Efsanesi: Bir çayırlıkta siyah bir aslan vardı. Bir gün bir geyik, kükreyen bu aslanın yoluna çıktı ve boynuna kement atarak onu yakaladı. Ben o aslanım ki Şîrîn beni avlamak için boynuma zülfünden bir zincir takmıştır. Eğer Şîrîn benim elimden tutmazsa bir mum gibi ufak bir esintiyle söner giderim; fakat kükremiş bir aslan benimle savaşa gelse Şîrîn benim tarafımda olunca onu bir anda yere sererim.

Hüsrev'in efsanesini dinledikten sonra Şîrîn'in ruhu tekrar aşk ateşiyle yanar ve gönlü Hüsrev'e karşı yumuşar. İki âşık sabaha kadar eğlenirler ve güneşin doğuşuyla sahradan şehir tarafına göç ederler.)

— Mehin Banu ve Ferhad'ın ölümü üzerine Nizâmî'nin araya girerek okuyucuya nasihat ettiği bölümler mensur tercümede yoktur. (Nizâmî bu bölümlerde feleğin düzenbazlığından, fani dünyanın gelip geçici nimetlerine ve nefsin kötü arzularına aldanılmaması gerektiğinden, gurur ve kibrin fenalığından, kanaatin yüceliğinden ve herkesin muhakkak bir gün ölümü tadacağından vs. bahseder.)

— Şîrîn'den ayrı kalan Hüsrev'in düzenlediği eğlence meclisinde Bârbed'in çaldığı otuz makamın ismi ve hususiyetleri hakkında bilgilerin aktarıldığı bölüm mensur tercümede yoktur. (Şîrîn'in aşkıyla kendinden geçen Hüsrev, Bârbed'in derdine derman olacağını düşünür ve meclisine getirilmesini emreder. Elinde sazıyla sarhoş bir bülbül gibi içeri giren Bârbed, çaldığı yüz makamdan otuzunu seçer ve dinleyenleri mest eder. Birinci makam "*genc-i bâd-âverd*"den okumaya başlayınca, her nefeste dudağı bir hazine saçardı; ikinci makam "*genc-i gâv*"dan terennüm edince, yeryüzü hem öküzünü hem hazinelerini bahşederdi; üçüncü makam "*genc-i sûhte*"den makam tutturunca, çıkarılan her âh, yüz hazineyi yakardı; dördüncü makam "*şâdrevâni mürvârid*"den okuyunca, sanırsın ki dudakları inci saçardı; beşinci makam "*taht-ı takdîsî*"den çalınca, cennet bahçelerinden kapı açardı; altıncı ve yedinci makamlar "*nakûsî* ve *evrengî*"den mızrabı vurunca, taht yükselen nağmelerin tesiriyle bir çan gibi ses verirdi; sekizinci makam "*hokka-yı kâvus*"tan şeker gibi tatlı nağmeler verince, şeker onun tatlı ahengine meftun olur ve buse kondururdu; dokuzuncu makam "*mâh berkûhan*"dan okuyunca, ayı dalların üstüne indirirdi; onuncu makam "*müşkdâne*"den perde tutunca, meclis misk kokusundan Huten şehrine dönerdi; on birinci makam "*ârâyiş-i hûrşîd*"den makam alınca güneş, tam bir ay gibi kendini süslerdi; on ikinci makam "*nîmrûz*"dan okuyunca, akıl öğleye kadar kendinde olmazdı; on üçüncü makam "*sebz-der-sebz*"den ses verince, kuru bahçeden çimen biterdi; on dördüncü makam "*kufl-i Rûmî*"yi ahenge getirince, Rûm ve Zenbar'ın hazinelerini açardı; on beşinci makam "*servistân*" bestesine geçince, sabah rüzgârı bir yıl selvilikten geçmezdi; on altıncı makam "*serv-i sehî*"den çalınca, fidan boylular ona candan köle olurdu; on yedinci makam "*nûşîn-bâde*"yi perdeye bağlarsa, tatlı şarabın humarını dağıtırdı; on sekizinci makam "*râmiş-i cân*"ı terennüm ederse, felek neşeden canını feda ederdi; on dokuzuncu makam "*nâz-ı nevrûz* yahut *sâz-ı nevrûz*"u perdeye çekince, baht o gün bayram yapardı; yirminci makam "*miskûye*"yi çalınca, birden bire bütün sarayın içi misk ile dolardı; yirmi birinci makam "*mihr-i ganî*"den nağmeyi yenileyince, dinleyenler hayranlığından kendinden geçerdi; yirmi ikinci makam "*mürvâyî nîk*"e makamı düşürünce, o yılın falı hep uğurlu olurdu; yirmi üçüncü makam "*şebdîz*"i geceleyin tutturunca, artık bütün âfâk uyumazdı; yirmi dördüncü makam "*şeb-i Ferruh*"a besteyi çekerse, o geceden daha mesut bir geceyi kimse görmezdi; yirmi beşinci makam "*ferruh-rûz*"u çalarsa, ki Hüsrev'in en sevdiği makamdır, dünya saadet içinde kalırdı; yirmi altıncı makam "*gonce-i kebk-i derî*"den nağmeyi yükseltince, keklik yürüyüşlü dilberin naz ve işvesine kimse bakmaz olurdu; yirmi yedinci makam "*nacirgâh*"tan ahenge başlayınca, ne kadar müstesna güzel varsa kendisine müsahhar ederdi; yirmi sekizinci makam "*kîn-i Siyâvüş*"ten mızrabı vurunca, kulaklar dinlemeye can atardı; yirmi dokuzuncu makam "*kîn-i İreç*"e başlayınca, cihanın İreç'e olan kini yeniden tazelenirdi; otuzuncu makam "*bâğ-ı şîrîn*"i tatlı tatlı çalınca, acı ağacın meyvesi tatlılaşırdı. Bârbed, bu şekilde her nağmeyi çalışında Hüsrev ona aferin der ve her aferin deyişte de ayrı bir hazine ihsan ederdi. Nizâmî, verdiği bu bilgilerin ardından yazdığı hiçbir eser karşısında hükümdarlardan bir ihsan beklemediğini ve yoksulluğuyla beraber daima hakikati söylediğini belirtir.)

— Hüsrev'in adaleti ve cömertliğiyle ilgili hususların aktarıldığı bölüm mensur tercümede yer almaz. (Hüsrev'in şan ve şöhreti göklere kadar yükselir ve o zamana kadar kimseye nasip olmayan bir saltanata kavuşur. Bütün halkıyla görüşmeye karar verdiği bir günde beş sınıf insanı huzuruna toplar. Huzurunda ilk safı zenginler; ikinci

safı muhtaçlar ve fakirler; üçüncü safı takatsiz kalmış, mezarın kenarından bir kıl ile kurtulmuş hastalar; dördüncü safı ayaklarındaki zincirler gönüllerine bir çivi gibi batan esirler ile mahpuslar ve beşinci safı ise katiller oluşturur ki bu safta kimse birbirine nasılsın diye soramazdı ve önlerine af ümidine düşmeleri için de bir kurtuluş çizgisi çekilmişti. Bu saflardaki zenginler, fakirleri görünce kendi hâllerine şükreder, fakirlerin gözü hastalara ilişince sağlıklarından ötürü hamd ü senada bulunur, hasta olanlar ayakları zincirli olanlara bakınca serbest oluşlarından dolayı hâllerinden memnun kalır, ayakları zincirli olanların gözü katillere değince dudakları Allah'a şükür için kımıldar ve katiller de kurtuluş ümidini görünce onların da gözleri ümit ışığı ile parlardı. Hüsrev'in sarayı, her sene bu merasimi düzenler ve halk, âdil bir idare sayesinde mesut ve müreffeh bir şekilde yaşardı.)

— Uzun bir ayrılığın ardından birbirlerine kavuşan Hüsrev ile Şîrîn'in gerdeğe girdiği bölüm, mensur tercümede yoktur. (Aralarında kıyılan nikâhın ardından Hüsrev, Şîrîn'i hareme gönderir. Bir zaman sonra Şîrîn, nazik bir dille Hüsrev'i hareme davet eder. Davete icabet eden Hüsrev, o kadar eğlenir ve o kadar şarap içer ki hizmetliler onu Şîrîn'in odasına omuzlar üstünde götürürler. Şîrîn, Hüsrev'in sarhoşluk yüzünden yanına gelemediğini anlayınca, ona bir latife yapmaya karar verir. Hüsrev'in sarhoşluğunun derecesini anlamak için anne dediği, ailesinden kalma çirkin bir kocakarıyı süsler ve gelin gibi yanına gönderir. Hüsrev, durumu fark eder gibi olsa da sarhoşluk kâbusu onu o derece şaşırtmıştır ki kocakarıyı sevgilisi Şîrîn zanneder ve ona sarılır. Hüsrev'in çirkin bir kocakarıyı tanıyamayacak kadar sarhoş olduğunu anlayan Şîrîn, bütün haşmet ve cazibesiyle hareminden çıkar ve güzelliğiyle Hüsrev'i mest eder. Genç sevgilisinin cilvelerini gören Hüsrev, çılgına döner ve o şaşkınlık ve sarhoşlukla uyuyakalır. Âdeti üzere seher vakti uyanır ve gözü olgun bir hurma gibi duran Şîrîn'e ilişir. Bütün bir gece ve gündüz uyumayan Hüsrev ve Şîrîn, vuslat âleminde zevk sürerler ve ertesi gün baygın bir hâlde uyuyakalırlar. Tatlı uykularından uyanan iki âşık, temizlenerek ibadetle meşgul olur. Hüsrev bir gün hususi odasına geçer ve güzellikleriyle göz kamaştıran Hümâyûn, Hemîlâ, Sementürk ve Hutenhatun'u yanına çağırır. Bunlardan Hümâyûn'u Şâvur'a, Hemîlâ'yı Nekîsâ'ya, Sementürk'ü Bârbed'e ve Hutenhatun'u da Büzürg Ümmîd'e bahşeder ve ardından Mehin Banu'nun bütün mülkünü Şâvur'a verir. Bundan sonra hayatını hep zevk ve eğlenceyle geçiren Hüsrev'in, saçına beyaz bir kıl haberci gibi düşünce aklı başına gelir ve yaptığı keyfî hareketlerden utanarak nefsî arzularından uzaklaşır. Siyah saçlarındaki ak vesilesiyle evvelce gördüğü rüya aklına gelir ve mamur gönlü harap oluverir. Çünkü dünyada her şeyin mamur olduktan sonra haraba yüz tutacağını anlamıştır. Burada Nizâmî araya girer ve gençliğin elbette bir gün elden gideceğinden ve dünya hayatının son bulacağından bahsederek okuyucuya öğüt verir.)

— Şîrîn'in, Hüsrev'e adalet ve ilme dair öğüt verdiği bölüm mensur tercümede yer almaz. (Bir gün Hüsrev ile Şîrîn eğlenmek için bir mesîreye giderler ve adalet ve ilim hakkında sohbet etmeye başlarlar. Bir an fırsatını düşüren Şîrîn, Hüsrev'e döner ve zevk u sefâyı bırakıp ilimle meşgul olunması gerektiğinden, ibadet ehli kulların bedduasının şiddetinden, padişahların halkın gönlünü hoş tutmak için ellerinden geleni yapmalarının zorunluluğundan, saltanattan dolayı gururlanmamanın ehemmiyetinden, bu dünyadan muhakkak bir gün

göçüleceğini düşünerek ahiret için hazırlık yapılmasının öneminden ve ölen padişahların bu dünyadan amellerinden başka bir şey götüremediklerinden bahsederek nasihat eder.)

— Hüsrev ile Büzürg Ümmîd arasında geçen soru-cevap diyalogunun aktarıldığı bölüm mensur tercümede yoktur. (Şîrîn'in öğütlerinden ziyade etkilenen Hüsrev, bir gün Büzürg Ümmîd'i yanına çağırır ve himmetiyle kendisini büyük bir ümide kavuşturmasını ister. Ardından Hüsrev ile Büzürg Ümmîd arasında ilk yaratılan şey, feleğin ne olduğu, yıldızlar âlemi, mebde ve meâd, cihandan geçmek, ruhun bekası, uykuda kalıpların nasıl göründüğü, öldükten sonra dirilme, yeryüzünün ve havanın nasıl olduğu, itidal yoluyla sıhhati koruma, canın vücuttan nasıl çıktığı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliği vs. gibi hususlarda sorulu cevaplı bir sohbet başlar. Şîrîn, Büzürg Ümmîd'in söz hazinesinin kapısını Hüsrev'e açtığını görünce kendisine de Kelile ve Dimne'den birkaç hikmet söylemesini ister. Bunun üzerine Büzürg Ümmid, Kelile ve Dimne'den kırk fıkra ile kırk hikmet söyler.

— Hüsrev'in, ilk eşi Meryem'den olma oğlu Şirûye tarafından öldürülmesi sonucu düzenlenen cenaze töreninde Şîrîn'in, Bârbed'in ve Büzürg Ümmîd'in tasvir edildiği ve Şîrîn üzerinden bütün kadınların övüldüğü bölüm mensur tercümede yoktur. (Başından beri Şîrîn'e âşık olan Şirûye, Hüsrev'in ateşhaneye gitmesini fırsat bilerek tahta oturur ve babasıyla Şîrîn'i yakalatarak zindana attırır. Bir gece Şirûye'nin adamlarından biri zindana girer ve Hüsrev'i hançerleyerek öldürür. Hüsrev'in öldürülmesi cariye ve köleler dâhil herkesi çok üzmüştür. Bârbed, elinden mızrabı atmış, bir kalem gibi parmaklarını kesmiştir. Büzürg Ümmîd'in ümidi kırılmış, bir söğüt yaprağı gibi titremekte ve bitkin bir sesle feryat etmektedir. Şîrîn ise cevher küpelerini kulağına takmış, saçlarını halka halka omzuna atmış, mahmur gözlerine sürme çekmiş ve bir gelin gibi parmaklarına kına yakmıştır. Bu güzelliğiyle Hüsrev'in tabutu arkasından sarhoş bir hâlde gidiyordu. Öyle ki o afeti gören kendini kaybediyordu. Herkes Hüsrev'in ölümünden müteessir olmadığına hükmetmişti. Hatta Şîrûye bile Şîrîn'in kendisini sevdiği zannına kapılmıştı. Bu bilgilerin ardından Nizâmî: "Şîrîn'e ne mutlu, onun tatlı ölümü ne mutlu bir ölümdür, onun can alış ve can verişi ne mutludur, âşıklara aşk yolunda böyle ölmek yakışır, canan için işte böyle can verilir." diyerek her kadın olanın nâmert olmayacağı ve kadınların ruh itibariyle vefalı ve sadık oldukları üzerinden kadınları över. Ayrıca Nizâmî'nin eserine göre Hüsrev ile Şîrîn'in mezarı başında şu sözlerin yazıldığı bir levha vardır: "Katı toprakta yatan Şîrîn'den başka hiçbir kimse, kendisini başkası için öldürmemiştir.")

— Cihanın yerildiği ve Nizâmî'nin, oğlu Mehmed'e (Muhammed'e) nasihat ettiği bölüm mensur tercümede yer almaz. (Nizâmî bu bölümde Hüsrev ile Şîrîn'in ölümü üzerine kimseye vefa göstermeyen cihana gönül bağlanmaması gerektiğini, kim olursa olsun herkesin muhakkak bir gün ölümü tadacağını, insana yol göstermek için kemale ermiş, mürşitlerin mürşidi olmuş aklının yeteceğini, dünyanın insanı aldatan gelip geçici zevklerle dopdolu olduğunu ve yapılan bütün iyilik veya kötülüklerin karşılığının ahirette alınacağını söyleyerek okuyucuya nasihat eder ve Derbent hükümdarının kendisine bağışladığı Âfâk'ı, genç yaşta dünyadan göç etmesi vesilesiyle Şîrîn'le karşılaştırarak över. Ardından yedi yaşındaki oğlu Muhammed'e "gözümün bebeği" şeklinde

hitap eder ve boş ve manasız şeylerden uzak durmasını, İlâhî bir ilim öğrenmek için gayret etmesini ve öğrendiği ilimle meclislerde hikmet ve irfan ışıkları saçmasını öğütler.)

— Hüsrev'in, kendisine gönderilen İslâm'a davet mektubunu yırtması sonucu Hz. Peygamberin bedduasıyla gerçekleşen mucizelerin aktarıldığı bölüm mensur tercümede yoktur. (Hüsrev'in, Hz. Peygamber tarafından mektupla gelen elçiyi hakaretle geri göndermesi üzerine sarayı yerle bir olur, Dicle üzerine kurulu olan demir köprü sel tarafından yıkılır, ateş saçan bir samyeli rüzgârı Şebdîz ve Gülgûn'u alıp götürür, askeri Zikar savaşında mahvolup gider ve karakuşu bir güvercin tarafından parçalanır. Nizâmî, bu bilgilerin ardından bu mucizeleri gördükleri hâlde hâlâ İslâmiyet'i kabul etmeyen taş yüreklilerin olduğundan, Hz. Peygamberin şeriatının, haşmet ve heybetinin büyüklüğünden ve onun saltanatının kıyamete kadar devam edeceğinden bahsederek okuyucuya nasihat eder.)

2.2.2. Mensur Hüsrev ü Şîrîn Tercümesinde Olup Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'inde Olmayan Bölümler

— Hüsrev'in, Ferhâd'ı Bîsütûn dağını kazmaya gönderdikten sonra, her gün işinde ne kadar ilerlediğinden haberdar olabilmek için ardınca gözcüler görevlendirdiği bilgisi, Nizâmî'nin eserinde yoktur.

— Ferhâd'ın ölümüyle ilgili ikinci bir rivayetin anlatıldığı bölüm Nizâmî'nin eserinde yer almaz. (Rivayete göre Ferhâd, Azrak isimli büyücü bir kadından Şîrîn'in ölüm haberini duyunca, elinde olan külüngünü havaya atar ve külünk yere düşerken başını altına tutarak intihar eder.)

2.2.3. Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ile Mensur Hüsrev ü Şîrîn Tercümesi Arasındaki Vaka Farklılıkları

— Büzürg Ümmîd kişiliği ve tecrübesiyle Nizâmî'nin eserinde daha ön planda tutulurken mensur tercümede kendisinden çok bahsedilmediği görülmektedir. Şöyle ki: Hüsrev'in düşmanlarından birkaçı bir araya gelir ve Hüsrev ile babası Hürmüz'ün arasını bozmak için Hüsrev'in adıyla bir miktar akçeyi sikkeleyip memlekete yayarlar. Hüsrev'in adıyla sikkelenmiş akçeleri gören Hürmüz, gazaba gelir ve Hüsrev'in yakalanıp öldürülmesini emreder. Bu durumdan Hüsrev'i gizlice haberdar eden ve kaçması gerektiğini söyleyenler iki eserde farklı kişilerdir. Mensur tercümede bunlar, şehzadenin taraftarı birkaç kişi olarak belirtilirken Nizâmî'nin eserinde Hüsrev'i kaçması hususunda uyaran kişi Büzürg Ümmîd'dir. Aynı şekilde Hüsrev ile Behram-ı Çûbîn'in yaptıkları savaşta, Hüsrev'in yanında olan ve saldırmak için usturlaba bakarak kuvvetli talihi gözetenler mensur tercümede hükemâ olarak tanıtılırken Nizâmî'nin eserinde bu kişi yine Büzürg Ümmîd'dir.

— Hüsrev'in, vuslat talebini reddeden Şîrîn'e küsüp Rûm Kayser'inin yanına gidişi, mensur tercümede Mehin Banu ve Şîrîn'in haberi olmadan, gizli bir şekilde gerçekleşirken Nizâmî'nin eserinde Şîrîn, Hüsrev'in gidişine bizzat şahittir. Şîrîn'in ateşli sözleriyle gazaba gelen Hüsrev, hışmından Şebdîz'in üstüne atlar ve sert bir dille Şîrîn'e aşağıdaki sözleri söyleyerek Rûm'un yolunu tutar: "Ben gidiyorum gecen hayırlı olsun. Önüme ister derya çıksın ister ateş, beni yolumdan döndüremez. Bundan sonra beni uyuyacak sanma, artık sadece kükremiş bir aslan gibi savaşmakla meşgul olacağım. Bana akıl mı öğretiyorsun? Ben ki yakan bir ateşim, bana yanmayı mı tarif ediyorsun? Bazen murada eremezsin diye korkutup bazen de mertlik mi öğretiyorsun? Beni senin aşkın

taçtan etti. Eğer senin sevdan başta olmasaydı dertli başım taçsız kalmazdı. Felek gibi başıma kement atıp aşkına esir ettin sonra da benden yüz çevirdin. Önce bana şarap verip sarhoş ettin ve sarhoşlukla ayaklarımı bağladın sonra da kalk, uyan düşmanlarına saldır diyorsun. Çekilip gitmeye ve kendi işimin peşinden koşmaya karar verdim. Bundan sonra senin nasihatini hatırlayıp çalışmaktan geri kalmam. Beni kendi hâlimden haberdar ettin, iyi kötü her şeyi kısaca bildirdin. Benim önceden tacım da tahtım da vardı. Beni bedbaht ve çaresiz bırakan sensin. Eğer senin gamın benim eteğimi tutmasaydı hangi rüzgâr beni bu toprağa düşürürdü? Gitmeyi hatırlamıyor değildim. Hem öyle saygısız misafir de değilimdir. Önüme sofra koyduğun müddetçe oturdum; fakat mademki ekmeğimi torbama koydun artık gidebilirim."

— Şîrîn'in öldüğü yolundaki yalan haberi Ferhâd'a ileten kişi, mensur tercümede Şîrîn'in komşusu olarak kendini tanıtan Azrak isimli büyücü bir kocakarı iken Nizâmî'nin eserinde ise asık suratlı, çatık kaşlı, gaddarlığından kasap gibi kan dökücü bir adamdır.

— Hüsrev'in ilk eşi Meryem'in ölümü iki eserde farklı sebepler neticesinde gerçekleşir: Mensur tercümede hastalanıp yataklara düşen Meryem, verilen bütün ilaçlara rağmen ruhunu teslim eder. Nizâmî'nin eserinde ise Meryem'in ölümü şairin de belirttiği gibi biri zayıf ihtimal olmak üzere iki rivayet üzerine kuruludur. Zayıf ihtimale göre Şîrîn, Hüsrev ile aralarına girdiği için Meryem'i zehirleyerek öldürür. Bu rivayetin ardından Nizâmî söze şöyle devam eder: "Sen işin doğrusunu istersen bil ki Şîrîn, maddî bir zehirle değil teveccüh kuvvetinin ve ruh himmetinin zehirli tesiriyle Meryem'i dünyadan göndermiştir. Bu kuvvet ve himmet sayesinde Hint fakirleri kuru daldan taze meyve düşürürler. Aydan ufak ufak yuvarlaklar yapan efsuncular, himmet oyunlarıyla türlü harikalar gösterirler. Meryem ölünce gebe kadınların Çengi Meryem denilen ot sayesinde doğum güçlüğünden kurtuldukları söylenir."

— Biraz olsun sevgilisini görebilmek için av bahanesiyle Şîrîn'in köşkü tarafına giden Hüsrev'in mensur tercümede ayaklarının altına halılar serilir, üzerine altın ve cevherler saçılır ve Şîrîn koluna girerek onu köşküne çıkarır. Yüzünü örterek cariyeler gibi hizmet eden Şîrîn, leziz yemekler ve şaraplarla Hüsrev'e ziyafet verir. Nizâmî'nin eserinde ise olaylar farklı şekilde gelişir: Şîrîn, köşküne yaklaşan Hüsrev'i görünce hizmetçilerine köşkün kapısını kilitlemelerini ve kapıda nöbet tutmalarını emreder. Cariyelerin ellerine etrafa saçmak için altın dolu tepsiler verir, yolun geçilecek kısmına halı ve kilimler döşetir ve yollara çekidüzen verdirerek gül suyu serptirir. Şîrîn, elinde bir demet nergisle sarhoş bir vaziyette köşkün kapısına gelen Hüsrev'i görünce yere düşer ve kendini kaybeder. Aklını başına toplayınca ne yapacağını şaşıran Şîrîn, kendi kendine: "Eğer onu köşke almazsam sonra hicranına dayanamam, ciddiyetimi kaybedersem de cümle âleme rezil olurum, yanlış bir şey yapmamaya çalışacağım." der. Hüsrev ise köşkün kilitli kapısıyla karşılaşınca çok üzülür, ne dönüp gidebilir ne de kilidi koparıp atabilir. Cariyelerden birini yanına çağırır ve Şîrîn'in yanına gidip kapıyı açmasını, ondan özür dilemeye geldiğini ve bir kez olsun onu görmek istediğini söylemesini ister. Yukarıdan Hüsrev'in acıklı konuşmalarını duyan Şîrîn, âh çeker ve işbilir bir cariyesine atlas, büyük çadırı dışarı çıkarmasını ve köşkün tam karşısına kurmasını emreder. Cariye çadırı dışarı çıkarır, içini silip süpürür, önüne altı ayaklı altın tahtı kurar ve

Şîrîn'in: "Eğer misafirimizsen naz göstermeyip seni nereye oturtursak oraya otur, ben seni görmek için köşkün kenarına gelir, şanına ve kudretine hürmeten yer öperim, konuşulması gereken şeyleri konuşur ve konuştuklarımızı da zamanı gelince tatbik ederiz." dediğini söyler. Ardından cariyeleriyle Hüsrev'e gül şerbeti gönderir, kendisi de süslenerek köşkün duvarına yaklaşır, köleler gibi Hüsrev için yer öper ve Şebdîz'in ayaklarına ve Hüsrev'in başına inciler saçar. Şîrîn'le konuşan Hüsrev, mensur tercümede yüzünün örtülü olmasından dert yanarken Nizâmî'nin eserinde ise hem köşkünün kapısını yüzüne kapamasına hem de yüzünün örtülü olmasına sitem eder. Şîrîn'in her iki eserde de Hüsrev'in sitemlerine verdiği karşılık, namusunu korumak ve halkın dedikodusundan emin olmak şeklinde aynıdır.

— Şâvur; Şîrîn'in köşkünden eli boş dönen Hüsrev'in, o gece gördüğü güzel rüya üzerine eğlence meclisi düzenlemeyi teklif eder. Av yerinde tertip edilen eğlence meclisinde Hüsrev ve Şîrîn'in duygularına tercüman olan sâzendelerin isimleri mensur tercümede söylenmemiş ve bu bölüm birkaç cümleyle özetlenmiştir. Nizâmî'nin eserinde ise Şîrîn'in duygularına tercüman olan Nekîsâ'nın ve Hüsrev'in duygularına tercüman olan Bârbed'in dillerinden karşılıklı dörder nağme verilmiştir. Bu gazeller ve nağmeler vasıtasıyla Hüsrev yaptıklarından ötürü özürler dilemiş ve gönlünü yakan hasret ateşinden bahsetmiş, Şîrîn ise Hüsrev'e olan sadakatini ve vuslat arzusunun içini nasıl kemirdiğini anlatmış, böylece iki âşık duygularını açık bir şekilde dile getirmiştir.

— Şîrîn'in, Hüsrev'in mezarında can vermesi, iki eserde küçük farklılıklar arz eder. Mensur tercümede Şîrîn, türbeye girdiğinde içerdekileri: "İşim var!" diyerek dışarı gönderir. Belinden bir hançer çıkarıp göğsüne saplar ve can verir. Bir zamandan sonra içeri giren halk, Şîrîn'in cansız bedeniyle karşılaşır. Nizâmî'nin eserinde ise Şîrîn türbeyi silip süpürmek bahanesiyle içerdekileri dışarı çıkarır, elindeki hançerle tabutun yanına gider, Hüsrev'in göğsünü açar ve yarasını bulur. Ciğerinin üzerinde açılan o yarayı öper ve Hüsrev o yarayı nerden yedi ise hançeri kendi ciğerinin o noktasına saplayıverir. Ardından Hüsrev'i kucağına alır, dudağını dudağına, omzunu omzuna koyar ve bütün kuvvetiyle bağırır. O kadar ki dışarıdakiler bu sesi duyar ve içeri girerler.

2.3. Nizâmî'nin Leylâ vü Mecnûn'u ile Mensur Leylâ vü Mecnûn Tercümesinin Karşılaştırılması

Mensur Leylâ vü Mecnûn tercümesinin, Nizâmî'nin Leylâ vü Mecnûn'uyla yapılan mukayesesinde Nizâmî'nin mesnevîsi için Tarlan'ın (1989) çalışmasından yararlanılmıştır.

2.3.1. Nizâmî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda Olup Mensur Leylâ vü Mecnûn Tercümesinde Olmayan Bölümler

— Hikâyenin başında Benî Âmir kabilesinin reisi (Mecnûn'un babası) hakkında bilgi verildikten sonra okuyucuya nasihat edilen bölüm mensur tercümede yoktur. (Bu bölümde Nizâmî, sürekli evlat hasretiyle yanıp tutuşan Benî Âmir kabilesinin reisi üzerinden okuyucuya seslenir ve şöyle öğüt verir: "İsteklerin zamanında eline geçmezse bil ki onda bir hikmet vardır. Kendi düşüncene göre iyi veya kötü saydığın şeyler, iyice dikkat edersen daima iyidir, dileklerini elde edip bahtiyar olanlar görürsün; fakat dikkatle bakarsan farkına varırsın ki onlar bu şekilde bahtiyar olmasalardı daha iyi olacaktı. Birçok isteğin ele geçmemesi insan için daha hayırlıdır. Herkes

dileği peşinde hararetle koşuyor; fakat kendisi için hayırlı olan nedir bilmiyor. Gaybın ne olduğunu kimse anlamıyor ve kilit sandığın birçok şey, anahtar çıkıveriyor.")

— Leylâ'sından ayrı kalan Mecnûn, bütün insanlığa küsmüş ve çölün yolunu tutmuştur. Bütün çabalara rağmen oğlunu ikna edemeyen Benî Âmir kabilesi reisi, bir kere daha şansını denemek ister ve oğlunun yanına gelir. Yaptıkları sohbet esnasında Mecnûn'un anlattığı keklik ile karınca hikâyesi mensur tercümede yer almaz. (Babasının kabileye dönmesi için ikna etmeye çalıştığı Mecnûn, babasına dönerek şöyle der: "Ben şimşek gibiyim, gülersem muhakkak yanarım, onun için gülmüyorum. Bana, niye gülmüyorsun diyorlar. Dertliliğin nişanı ağlamaktır. Korkuyorum neşeden gülersem, içimin yanışı ağzımdan kaçıp gider." Ardından keklik ile karınca arasındaki macerayı misal getirir ki hikâye şöyledir: Bir keklik ağzına bir karınca almış, zavallı hayvana eziyet ederken karınca aniden kahkahalarla gülmeye başlar ve kekliğe: "Sen kahkahalarla gülmeyi bilmezsin." der. Keklik gülmeye başlar ve: "Bu benim işimdir, senin işin değildir." der. Keklik gülmek için ağzını açar açmaz karınca o kıskaçtan kurtulur ve yoluna devam eder. Mecnûn hikâyenin ardından sözlerini şöyle sürdürür: "Böyle gülen insanda ağırbaşlılık kalmaz ve yerinde olmayan gülüş, ağlamaya bedeldir. Nasıl ki yük taşıyan eşek, ömrü oldukça çalışacaktır ve ancak ölünce kurtulacaktır, ben de mihnet için yaratıldığım için rahatlık istememem yanlış olur. Âşık, kılıçtan ve canının yağma edilmesinden korkmaz. Benim ay gibi güzel sevgilim bulutla örtüldükten sonra bana yaşamak haramdır. Bu ateş içinde yanan canımdan ben memnunum. Böyle heder olmuş bir canım var, bırak bu canımdan ne istersin?")

— Leylâ'nın aşkıyla yanıp tutuşan Mecnûn, hâline münasip beyitler okuyarak çöllerde gezmektedir. Bir gün yine çölde gezerken sığın geyiği avlayan bir avcıya rastlar. Birkaç parça eşyasını vererek avcıyı ikna eder ve elindeki geyiği serbest bırakmasını ister. Mecnûn'un, avcının elinden kurtardığı sığın geyiği ile Leylâ'ya haber gönderdiği bölüm mensur tercümede yoktur. (Mecnûn, avcının elinden kurtardığı geyiğe bir baba şefkatiyle yaklaşır; onu okşar, sever, tepeden tırnağa kadar tımar eder ve incinmiş yerlerini ovar. Ardından geyiğe dua eder ve sevgilisi Leylâ'nın diyarında otladığı zaman ona şu haberi iletmesini ister: "Ben düşmanlarımın benim için temenni ettikleri hâle düştüm. Yani senin istediğin hâldeyim. Sen benden uzak, ben senden uzak. Ben hasta, sen hasta. Araya girip bizi birleştirecek bir ihtiyar yok. Ortada hedefe isabet edecek bir ok yok. Senden bir koku getirmeyen rüzgârın adını bile anmam. Senden bir iz taşımayan bir hatıra, hatırımdan geçmez.")

— Çölün sıcağında gezmekten bunalan Mecnûn, dibinde su bulunan bir ağacın gölgesine gelir ve dinlenmeye başlar. Ağaçta ise daldan dala konan kararsız bir karga vardır. Mecnûn'un bir müddet sohbet edip içini döktüğü kargadan, hâlini Leylâ'ya arz etmesini istediği bölüm mensur tercümede yer almaz. (Bu bölümde Mecnûn, kargayla dertleştikten sonra ondan şu cümlelerle hâlini sevgilisine anlatmasını ister: "Sevgilim, sensiz kendime malik değilim. Eğer sen imdadıma yetişmezsen ben mahvolurum. Bana: 'Korkma, ben sana yardımcıyım.' demiştin. Bu ümitle öleceğimden korkuyorum. Bir gün gelirsin; fakat ben ölmüş, senin sevgini kendimle beraber mezara götürmüş olurum. Göz kör olunca tutiyâ ona fayda vermez. Kurt, kuzuyu kaptıktan sonra çoban istediği

kadar feryat etsin. Sel bir evin temelini yıktıktan sonra duvarı ister kerpiçten ister çelikten olsun. Ekin kuraklık yüzünden meyvesiz kaldıktan sonra ister ona su ver ister verme.")

— Mecnûn'un babasının, annesinin, Leylâ'nın kocası İbn-i Selâm'ın ve Mecnûn'un ölümleri üzerine okuyucuya nasihat edilen bölümler mensur tercümede yoktur. (Nizâmî bu bölümlerde üç beş günlük dünya hayatında rahatlığın hakiki müminlere haram olduğundan, iyilik edip kötülükten kaçınılmasının öneminden, gurur ve kibrin fenalığından, alçakgönüllü olmanın erdeminden, insanın çok istediği bir şeyin hayırsız, hiç istemediği bir şeyin de hayırlı olabileceğinden, ahiret hayatı için azık hazırlamanın ehemmiyetinden, ölmeden önce dünya ile alakayı kesmenin öneminden yani ölmeden önce ölünmesinin gerekliliğinden, herkesin muhakkak bir gün ölümü tadacağından vs. bahsederek okuyucuya öğüt verir.)

— Uzun zaman Leylâ'sından ayrı kalmanın verdiği acıyla yanıp kavrulan Mecnûn'un, bir anlık da olsa sevdiğini görebilmek arzusuyla Zühre ve Müşterî yıldızına yalvardığı bölüm mensur tercümede yer almaz. (Nizâmî bu bölümde seyyâreleri, burçları ve menzilleri çeşitli özellikleriyle tasvir ettikten sonra Mecnûn'un ağzından Zühre ve Müşterî'ye hitâben şöyle yalvarır: "Ey talih yıldızı, ey sevinç ve saadet arayanların meşalesi, ey şairlerin hâmisi, ey geceleri aydınlatan ve ey insana devlet ve saadet getiren parlak Zühre! Her arzunun anahtarı senin elindedir. Senin cür'anda her kadehin şarabı ve taç sahiplerinin yüzüğünde de senin adın vardır. Murat alma sarayının kraliçesi ve zevk sahibi insanların gönlünü açan sensin. Senin güzel huyun, güzel kokular satanların amberidir. Latifsin, bana bir lütufta bulun ve ümit kapısını aç. Cana ilaç olan o sevgilimden bana bir koku getir zira zamanıdır." Ardından Müşterî yıldızı ufuktan kendini gösterince ona da şöyle ilticada bulunur: "Ey her vaadini yerine getiren saadet yıldızı! Sen bakanların canına can katarsın ve senin paranda cihan fatihliği yazılmıştır. Fetih ve zafer üzerine hâkim olan sensin ve âlemin karar ve nizamı seninle kaimdir. Benim talihim de seninle yükselecektir. Gönlüm bütün kuvvetini senden alıyor. Bana lütuf ve sevgi ile bak ve elinden gelirse derdime bir çare bul.")

— Mecnûn'un, Selâm-ı Bağdâdî ile dost olduğu bölüm mensur tercümede yoktur. (Selâm-ı Bağdâdî, Bağdat'ın zenginlerinden âşık bir delikanlıdır. Mecnûn'un Bağdat'a kadar ün salan şiirlerini duyunca şiire hevesli olduğu için onu görme arzusuna düşer. Bir gün devesine biner ve çöllerde mesafeler kat ederek Mecnûn'u bulur. Birbiriyle uzun müddet sohbet ettikten sonra Mecnûn'un, nereden ve niçin geldiğini sorması üzerine Selâm-ı Bağdâdî: "Garibâne şiirlerini duyup seni görmeye geldim, bu yüzden çöllerde avare avare dolaşıyorum, bundan sonra yanında kalıp emrinden dışarı çıkmayacağım, okuduğun şiirleri ezberleyip kalbimi onlarla dolduracağım, benim küstahlığımı affedip beni kendine dost edin ve şiirlerini dinlememe müsaade et, farz et ki ben de şu yırtıcı hayvanlardan biriyim, benim gibi bir gencin kölen olması sana zarar vermez, ben de aşkın taşı altında ezilmişim, ben de âşık olup sefâlete düşmüşüm." şeklinde karşılık verir. Mecnûn, Selâm-ı Bağdâdî'nin talebine gülerek şöyle cevap verir: "Ey güzel, nazlı ve zengin genç! Yol tehlikelerle doludur, geri dön. Sen benimle arkadaşlık edemezsin zira benim çektiğimin yüzde birini çekemezsin. Ben seninle değil ancak vahşi hayvanlarla arkadaşlık edebilirim. Kendime bile mukayyet olamazken seninle nasıl uyuşuruz? Şeytan bile benden bucak

bucak kaçarken benim arkadaşlığım sana fayda vermez. Ben vahşiyim sen ise dostluk arıyorsun, o yüzden kendin gibi birini ara bul. Demir gibi metin olsan benim feryadıma tahammül edemezsin, cana can katan bir su olsan benim ateşimi söndüremezsin. Bir post içine ikimiz sığmayız zira ben kendimi öldürmek isterim. Benim için bu kadar yollar aşıp gelmişsin. Yoluna köle olayım aziz dostum, hakikaten meşakkat çektin. Mademki aradığın o kimsesiz ve bedbaht zavallıyı buldun, biraz konuşur, 'Allah yardımcın olsun.' der, geçer gidersin. Korkarım ki şimdi iyilikle beni terk etmezsen sonunda meşakkatime dayanamayıp kaçmaya mecbur olacaksın." Selâm-ı Bağdâdî, Mecnûn'a o derece müştaktır ki bu nasihatler asla kulağına girmez ve Mecnûn'un yanında kalmak için ısrarını sürdürür. Mecnûn dayanamaz ve Selâm-ı Bağdâdî'nin yanında kalmasına izin verir. Ardından Selâm-ı Bağdâdî yanında getirdiği azığı çıkarır ve güzel bir sofra kurar. Mecnûn'a yemesi konusunda ısrar eder; fakat Mecnûn kabul etmez. Selâm-ı Bağdâdî, Mecnûn'un bir lokma bile yemediğini görünce ona teselli vermek ister ve aşk belasına sabretmesi gerektiğini, elbet bir gün muradına ereceğini, dünyanın her zaman böyle kalmayıp muhakkak bir gün murat kapısını açacağını, kendisinin de yaralı bir âşık olduğunu ve Allah'ın lütfuyla bu beladan kurtulduğunu ve gençlik ateşiyle kanının kaynadığını dolayısıyla ihtiyarlayınca bu ateşin söneceğini söyler. Bu sözler Mecnûn'u hayli kızdırır ve şöyle karşılık verir: "Sen beni sarhoş ve hevâperest bir mecnûn mu zannediyorsun! Ben büyük bir aşk padişahıyım ve vicdanım huzurunda utanılacak hiçbir şey yapmadım. Bu fani şehvetlerden temizlenerek tamamen masum bir hâle geldim, nefsin her türlü pisliklerinden kurtuldum, heva ve hevesimi yendim. Aşk bir ateş ve ben onun içinde yanan bir ödağacıyım. Aşk gelip varlığımın evinde oturunca ben pılımı pırtımı toplayıp orayı terk ettim. Eğer bende bir varlık görüyorsan o benim değil sevgilimin varlığıdır. Eğer gökyüzündeki yıldızlar eksilirse benim de çektiğim ıstırap aşkımı eksiltebilir. Nasıl ki yerdeki kumları sayamıyorsun, işte benim de gönlümdeki aşkı çıkarıp atamazsın. Benimle arkadaşlık etmek istiyorsan haddini bil ve böyle münasebetsiz şeyler söyleme." Mecnûn'un bu sert çıkışının ardından Nizâmî söze girer ve okuyucuya şöyle nasihat eder: "Kimseye karşı küstahlık etme zira arkasından özür dilemeye mecbur olursun. Yay sert olsun gevşek olsun pervasızca alıp çekmeye kalkışmak hatadır. Eğer gevşek ise bir işe yaramaz, sert ise çekemezsin mahcup olursun." Mecnûn ile Selâm-ı Bağdâdî bir müddet beraber yaşarlar. Mecnûn'un, misafirine yegane hediyesi gazelleridir. Mecnûn'un her söylediği beyti dinleyip ezberine alan Selâm-ı Bağdâdî; yemek, içmek ve uyumak zaruretinde olduğu için yemeği tükenince Mecnûn'a veda etmek zorunda kalır. Mecnûn onu vahşi hayvanların arasından geçirir ve yolcu eder. Selâm-ı Bağdâdî, Mecnûn'dan dinlediği şiirler ezberinde Bağdat'ın yolunu tutar. Nerede yeni bir kaside okusa duyanlar hayran olur.)

2.3.2. Mensur Leylâ vü Mecnûn Tercümesinde Olup Nizâmî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda Olmayan Bölümler

— Leylâ'nın okuldan alınmasıyla sevdiğinden ayrı kalan Mecnûn'un güvercinlere imrendiği bölüm Nizâmî'nin eserinde yoktur. (Vuslat ateşiyle yanıp tutuşan Mecnûn, Leylâ'nın kabilesi tarafından obaya yaklaştırılmadığı için uzaktan da olsa Leylâ'yı görebilmek ümidiyle bulunduğu dağdan hasret gözüyle Leylâ'nın obasına bakar. Leylâ'nın aşkı gönlünde o derece yer etmiştir ki yanından havalanıp Leylâ'nın obasına konan güvercinlere bile

imrenir hâle gelmiştir. Bir gün yine bu güvercinlere bakarak: "Keşke benim de sizin gibi kanatlarım olsaydı da uçup cananıma varabilseydim." der ve ağlaya ağlaya kabilesinin yolunu tutar.)

— Leylâ ve Mecnûn'un Zeyd ile dost olduğu bölüm Nizâmî'nin eserinde yer almaz. (Amcasının kızına âşık olan Zeyd, bütün çabalarına ve araya adamlar sokmasına rağmen fakir olduğu için sevdiğine kavuşamaz. İçindeki aşk ateşiyle günden güne perişan olan Zeyd, sevdiği kızın zengin bir adama verildiğini duyunca kendini tamamen kaybeder ve Mecnûn gibi hâline münasip beyitler söylemeye başlar. Bir gün Leylâ, kabile kadınlarıyla bir araya gelip sohbet ederlerken söz dönüp dolanıp Zeyd'e gelir ve gazellerinden birkaç beyit okurlar. Beyitler Leylâ'nın çok hoşuna gider ve yanındakilerden Zeyd'in hikâyesini sorup öğrenir. Zeyd ile tanışmak isteyen Leylâ, güvendiği bir adamıyla ona haber gönderir ve yanına davet eder. Zeyd ile buluşan Leylâ, hikâyesini bir de Zeyd'in ağzından dinler ve onu kendisine dost edinir. Bu şekilde sık sık bir araya gelip sohbet ederler ve Mecnûn'a bir haber göndermek gerektiğinde Leylâ, Zeyd'den yardım alır. Bir gün Zeyd, Mecnûn'un ziyaretine gidip sohbet ederlerken ona şöyle der: "Eğer amacın aşk cevherine sahip olmaksa kendine çekidüzen verip uslu edepli olsan maksadına daha kolay erişmez miydin? Böyle vahşi hayvanlar gibi insanlardan uzaklaşıp çöllerde dolaşmanın ne anlamı var? Allah'a hamdolsun ben de âşığım; fakat ne insanlardan kaçıyorum ne de yeme içmeden kesiliyorum ve içimdeki aşkın eksildiğini de görmedim. Sen nasıl bir sevdaya düştün ki ömrünü böyle yerlerde heba ediyorsun?" Mecnûn, Zeyd'in kendisini bu şekilde ayıplamasına şöyle karşılık verir: "Ey Zeyd! Sen bana bu sözleri söyleyecek adam değilsin. Eğer bana sevgilimden haber getirdiysen başım üstünde yerin var; fakat beni böyle ayıplamaya geldiysen güle güle. Beni kendi hâlime bırak, bu senin anlayacağın mesele değildir. Yeme içme kaydında olan kimse, aşkın tadını almamıştır ve âşık olmayı ancak nefsinin bir gereksinimi sanmıştır. Aşk öyle bir hümâdır ki gölgesi kimin başına düşerse onu padişah yapar ve o kişi ne yeme içme ne de giyinme derdine düşer. Öyle bir şarap içer ki kıyamete kadar sarhoş olup ayılmaz ve açlık nedir bilmez. Sen bunun gibi aşkı rüyanda bile göremezsin ve bu sırra vakıf olamazsın. Sana bundan bahsetmek bile haramdır, edebinle ol." Zeyd, Mecnûn'un bu sözlerinden çok etkilenir, özür diler ve Leylâ'nın yanına giderek Mecnûn'dan duyduklarını bir bir anlatır.)

— İbn-i Selâm adında bir yiğit, bir gün ava çıkar ve Leylâ'ya rastlar. Daha ilk görüşte âşık olan İbn-i Selâm, Leylâ'yı babasından ister. Araplar arasında olumlu yönleriyle tanındığı için Leylâ'nın rızası olmasa da babası hiç düşünmeden kızını İbn-i Selâm'la evlendirir. Leylâ ile evlenmesine rağmen vuslatına eremeyen İbn-i Selâm, içindeki aşk ateşine daha fazla dayanamaz ve hastalanarak bir gün ölür. Zeyd'in, İbn-i Selâm'ın ölüm haberini Mecnûn'a ilettiği ve Leylâ ile Mecnûn'un Zeyd vasıtasıyla iki kere buluştuğu bölüm Nizâmî'nin eserinde yoktur. (Zeyd, İbn-i Selâm'ın ölüm haberini alır almaz sevineceğini umarak Mecnûn'un yanına koşar. Mecnûn, Zeyd'in verdiği müjdeli habere ilk başta çok sevinir; fakat herkesin muhakkak bir gün öleceğini düşünerek yanlış yaptığını anlar ve İbn-i Selâm'ın ölümünden dolayı ağlayıp sızlamaya başlar. Bir müddet sohbet ettikten sonra Mecnûn, Leylâ ile görüşmek istediğini söyler ve Zeyd'den yardım ister. Leylâ, Mecnûn'dan görüşme talebiyle gelen Zeyd'e, ancak İbn-i Selâm'ın ruhu için fakirlere yemek dağıttığı bir günde görüşebileceklerini söyler. Zeyd, bu güzel haberi alır almaz Mecnûn'a gelir, tanınmaması için onu bir dilenci kıyafetine sokup eline de kırık bir

çanak verir ve Leylâ'nın yemek dağıttığı mahallin yolunu tutarlar. Mecnûn, fakirlerin arasına girer ve sabırla sıranın kendisine gelmesini bekler. Nihayet sıra Mecnûn'a gelir; fakat Leylâ pilav koymak yerine bir kepçe vurarak Mecnûn'un çanağını kırar. Mecnûn sevgilisinin, kendisine farklı bir ihsanda bulunduğunu görünce çok sevinir ve Allah'a şükrederek tekrar çölün yolunu tutar. Arapların âdeti üzere İbn-i Selâm'ın ölümünün ardından iki yıl daha kocasının evinde kalan Leylâ, eşyalarını toplar ve anne babasının evine doğru yol alır. Yolda Mecnûn'a rastlar ve müsait bir zamanda tekrar görüşmek üzere sözleşirler. Kabilesine gelen Leylâ, anne babasıyla hasret giderir ve hâl hatırlarını sorarak sohbet ederler. Mecnûn ise sevgilisiyle tekrar buluşabilmek için Allah'a yalvarmaktadır. Bir gece sabaha kadar dua ve ilticada bulunan Mecnûn, güneşin doğuşuyla Zeyd'den müjdeli haberi alır. Kabile halkı zaruret için bir yere gitmiş, kabile tenha kalmıştır. Zeyd, Mecnûn'u alıp Leylâ'nın yanına getirir ve iki âşığı tekrar birbirine kavuşturur. Leylâ ile Mecnûn, hayli zaman sohbet ettikten sonra ayrılık vakti gelir ve gözyaşı dökerek birbirlerine veda ederler.)

— Zeyd'in, birbirlerine kavuşamadan ölen Leylâ ile Mecnûn'u rüyasında gördüğü bölüm Nizâmî'nin eserinde yer almaz. (Bir gün Zeyd, dünyada vuslata eremeyen Leylâ ile Mecnûn'un ahiretteki âkıbetini merak eder ve bu düşünceyle uykuya dalar. Rüyasında iki âşığı cennet bahçesinde sohbet ederken görür. Bir ihtiyar da durmadan onlara hizmet etmektedir. Zeyd dayanamayıp ihtiyara sorar: "Bu taht üzerindeki iki âşık, dünyada ömürlerini aşk yolunda heba etmelerine rağmen nasıl bu makama lâyık görüldüler?" İhtiyar, onların dünyadayken muratlarına eremeyip hiçbir gün rahat yüzü göremediklerini ve bu yüzden ahirette Allah'ın bu lütfuyla ödüllendirildiklerini söyler. Bu hâlde rüyasından uyanan Zeyd, dünyada kavuşamayan iki âşığın ahirette vuslata nail olduklarını anlar ve Allah'a şükreder.)

2.3.3. Nizâmî'nin Leylâ vü Mecnûn'u ile Mensur Leylâ vü Mecnûn Tercümesi Arasındaki Vaka Farklılıkları

— Mensur tercümede, dünyaya yeni gelen Mecnûn'un büyütülüp terbiye edilmesiyle anne babası ilgilenirken Nizâmî'nin eserinde ise Mecnûn, bir dadıya teslim edilir.

— Mecnûn'un babasının, Leylâ'yı kabilesinden istediği bölüm iki eserde küçük farklılıklar göstermektedir. Mensur tercümede Leylâ'nın babası, ilk olarak kızının yaşının küçük olduğunu ve çeyizini daha hazırlamadıklarını bahane ederek Leylâ'yı vermek istemez. Bunun üzerine Mecnûn'un babası, çeyiz istemediklerini söyler ve nikâhı şimdi kıyıp kızı daha sonra vermelerini teklif eder. Mecnûn'un babasının ısrarı üzerine çaresiz gerçeği söylemek zorunda kalan Leylâ'nın babası, Mecnûn'un delilik alâmeti gösterdiğini ileri sürerek kızını vermez. Nizâmî'nin eserinde ise Leylâ'nın babası, kızının yaşını ve çeyizini bahane etmeden adıyla bir mecnûna kız veremeyeceğini ve Arap kavmi arasında rezil olmaktan korktuğunu söyleyerek gelenleri geri çevirir.

— Leylâ'nın aşkıyla yanıp tutuşan Mecnûn, gazeller okuyarak çöllerde dolaşmaktadır. Bir gün yine çölde gezerken ceylan ve geyik avlayan bir avcıya rastlar. Mensur tercümede Mecnûn, çölde karşılaştığı avcıya, yakaladığı üç ceylanı azat etmesi karşılığında üzerindeki elbiseleri verir. Nizâmî'nin eserinde Mecnûn'un, yakaladığı iki ceylanı serbest bırakması karşılığında avcıya verdiği şey ise ceylan gibi koşan atıdır. Birkaç gün

sonra Mecnûn, bu sefer sığın geyiği avlayan başka bir avcıya rastlar. Mensur tercümede geyiği salıvermesi için avcıyı, canından başka verecek bir şeyi olmadığını söyleyerek ikna eden Mecnûn, Nizâmî'nin eserinde ise birkaç eşya ve silahını vererek razı eder.

— Mensur tercümede, Leylâ'nın ölümünden haberdâr olan Zeyd, kanlı gözyaşları dökerek mezarına gider ve hayli zaman feryat ettikten sonra çölün yolunu tutup dostu Mecnûn'un yanına gelir. Zeyd'in perişan hâlini gören Mecnûn, şaşkına döner ve neden matem elbisesi giydiğini sorar. Ağlamaktan konuşmaya dermanı kalmayan Zeyd, bir süre sonra kendini toplar ve gözyaşları içerisinde Leylâ'nın bu âlemden göçtüğünü söyler. Nizâmî'nin eserinde, Mecnûn'un bu acı haberi kimden aldığı belli değildir.

Sonuç

Doğu edebiyatının en büyük sanatçıları arasında yer alan Nizâmî, klâsik Türk edebiyatına önemli ölçüde etki etmiş ve klâsik Türk şairleri tarafından yüzyıllarca örnek alınmış hamse sahibi yazarlardandır. Siyasî, coğrafî ve kültürel açıdan verimli bir bölgede yetişen Nizâmî, sadece klâsik Türk edebiyatına değil aynı zamanda Farsçayı kullanış tarzı, tarihî olayları işleyişi, fikirleri, felsefî ve bilimsel görüşleriyle dünya edebiyatına da çok şey kazandırmış önemli bir şairdir. Muhtelif kaynaklarda değinilen ve kahramanlarının daha çok tarihî açıdan ele alındığı *Heft Peyker*, *İskendernâme*, *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Leylâ vü Mecnûn* hikâyeleri, ilk olarak onun kalemiyle şekillenerek edebî eser özelliği kazanmış ve Fars olsun Türk olsun birçok şair bu hikâyelerde Nizâmî'nin izinden gitmeye çalışmıştır. 12. yüzyılda yaşamasına rağmen klâsik Türk edebiyatının son dönemlerinde bile onun mesnevîlerine tercümeler yapılması, Nizâmî'nin ne kadar büyük bir şair olduğunun önemli bir göstergesidir.

Nizâmî'nin mesnevîleriyle mensur tercümeler arasında yapılan mukayese çalışmasında dikkat çeken en önemli husus, tercümelerin âgâz-ı destân yani asıl hikâyenin başladığı noktadan itibaren yapılmasıdır. Bu durum şüphesiz mütercimin okuyucuyu asıl hikâye üzerinde yoğunlaştırma gayretinden kaynaklanmaktadır. Zira mütercimin amacı klâsik Fars ve Türk edebiyatında birçok şairin kaleme aldığı bu mesnevîleri, halk hikâyesi formatına sokup her kesim insan tarafından rahatlıkla anlaşılmasını sağlamaktır. Bu yüzden mukayese çalışmasında da görüldüğü üzere *Heft Peyker, Hüsrev ü Şîrîn* ve *Leylâ vü Mecnûn* ana hatlarıyla tercüme edilmiş ve derin ayrıntılar atlanarak okuyucunun asıl hikâye üzerinde yoğunlaşması sağlanmıştır. Özellikle Nizâmî'nin mesnevîlerinde olup mensur tercümelerde olmayan bölümler, bunun en somut kanıtı olarak göze çarpmaktadır. Kısaca mütercim, edebiyatımızda önemli yere sahip olan bu mesnevîleri, halk kesimi tarafından rahatlıkla okunup anlaşılabilmesi için ince ayrıntılara değinmeden ana hatlarıyla tercüme etmiştir diyebiliriz.

Kaynakça

ALBAYRAK SAK, Vesile (2012), "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku't-Tayr Tercümeleri", Turkish Studies, 7 (4), 655–669.

ÇALDAK, Süleyman (2006), "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, (77–78), 74–90.

DİLBERİPUR, Asgar (1999), "Türk Edebiyatında Nizâmî'nin Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazanlar", (Çeviren: M. Fatih Köksal), Türklük Bilimi Araştırmaları, (8), 199–238.

KESİK, Beyhan ve BAKA, Şermin (2015), Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi, İnceleme-Sadeleştirme-Metin-Tıpkıbasım, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

NİZÂMÎ (1955), Hüsrev ve Şîrîn, (Çeviren: Sabri Sevsevil), İstanbul: Maarif Basımevi.

————— (1989), Leylâ ile Mecnûn, (Çeviren: Ali Nihat Tarlan), 2. Baskı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

————— (2013), Heft Peyker, Yedi Sûret, (Farsçadan Çeviren: Mehmed Emin Yümni, Hazırlayan: Aytekin Yıldız), 1. Baskı, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

SUCU, Nurgül (2006), "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (19), 125–148.

YAZGAN, Nesibe (tarih yok), Rusçuklu Ahmed Ağa'nın Hikâye-i Leylâ ile Mecnûn'u, Devam Etmekte Olan Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YILDIZ, Ayşe (2009), "Tercüme Kavramı ve Türkçe Mesnevîlerde Tercüme Meselesinin Klâsik Edebiyatlar Bağlamında Yorumlanması Denemesi", Turkish Studies, 4 (7), 939–954.